

Міністерство освіти і науки України
Університет митної справи та фінансів
Факультет управління
Кафедра публічного управління та митного адміністрування

Кваліфікаційна робота

на здобуття освітнього ступеня магістр
за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування»

за темою:

РОЗВИТОК МИТНОЇ СПРАВИ В КОНТЕКСТІ УДОСКОНАЛЕННЯ
СИСТЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В УКРАЇНІ

Виконала: студентка групи ПУ24-1м
спеціальність 281 «Публічне управління
та адміністрування»
Шмиголь Д. Р.

Науковий керівник: д.н.держ. упр., проф.
Івашова Л.М.

Рецензент: професор кафедри
менеджменту, публічного управління та
адміністрування ДДАЕУ, д.н.держ.упр.,
проф.
Крушельницька Т.А.

Дніпро – 2026

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ**

Факультет / ННІ _____ управління _____
Кафедра _____ публічного управління та митного
адміністрування _____
Рівень вищої освіти _____ магістр _____
Спеціальність _____ 281 Публічне управління та
адміністрування _____
Освітня програма _____ Публічне управління та
адміністрування _____

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри публічного управління
та митного адміністрування

_____ / Антонова О. В. /
” _____ ” _____ 20 _____ року

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
здобувачу вищої освіти**

_____ Шмиголь Даріні Романівні _____

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи Розвиток митної справи в контексті удосконалення системи регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні

керівник роботи д.н. держ. упр. Івашова Л.М.
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по УМСФ
від “24” листопада 2025 року № 977 кс

2. Строк подання здобувачем роботи на кафедру 6 січня 2026 р.

3. Вихідні дані до роботи Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність», Закон України «Про державну митну службу», Митний кодекс України, Концепції, стратегії та дорожні карти з реформування митної справи, Постанови Кабінету міністрів України; Внутрішні накази, рекомендації, інструкції Державної митної служби України; Фактичні дані Міністерства фінансів України та митної статистики про обсяги ЗЕД.

4. Зміст роботи (перелік питань для розробки) Поняття та розвиток митної справи в реалізації митної політики України, особливості державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, роль митних органів у системі державного регулювання ЗЕД, аналіз нормативно-правової бази митного регулювання ЗЕД, інституційне забезпечення митної справи з регулювання ЗЕД, особливості взаємодії митних органів з учасниками зовнішньоекономічної діяльності, напрями гармонізації митного законодавства України з міжнародними стандартами, інноваційні підходи до розвитку державної митної справи.

5. Перелік графічного матеріалу_ таблиці, діаграми, схеми, що ілюструють ключові аспекти дослідження

6. Дата видачі завдання 23 лютого 2025 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи *	Строк виконання етапів роботи	Примітка
	Визначення теми кваліфікаційної роботи	23.02.25	
	Складання змісту роботи, оформлення та затвердження завдання	03.03.25	
	Опрацювання літературних джерел, нормативних документів	до 13.07.25	
	Збір та обробка статистичних і звітних даних	до 19.07.25	
	Проведення розрахунків та аналізу	до 31.08.25	
	Написання вступу	до 19.09.25	
	Написання розділу 1	до 10.11.25	
	Написання розділу 2	до 10.11.25	
	Апробація результатів дослідження	14.11.25	
	Написання розділу 3	до 12.12.2025	
	Підготовка висновків	до 17.12.25	
	Оформлення роботи	до 20.12.25	
	Подання на кафедру електронного варіанту роботи для перевірки на плагіат	до 25.12.25	
	Підготовка тексту доповіді і демонстраційного матеріалу	до 06.01.26	
	Подання на кафедру кваліфікаційної роботи	до 09.01.26	

Здобувач освіти

(підпис)

Шмиголь Д.Р.

(прізвище та ініціали)

Керівник роботи

(підпис)

Івашова Л.М.

(прізвище та ініціали)

* Зазначено орієнтовний перелік етапів, який коригується керівником роботи

АНОТАЦІЯ

Шмиголь Д. Р. Розвиток митної справи в контексті удосконалення системи регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістр за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». Університет митної справи та фінансів, Дніпро, 2025.

Метою магістерської роботи є комплексне дослідження теоретичних, правових та практичних аспектів розвитку державної митної справи в контексті удосконалення системи регулювання зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) в Україні.

У роботі розкрито сутність і значення митної справи як складової державної економічної політики, спрямованої на забезпечення ефективного функціонування механізмів зовнішньоекономічної діяльності. Висвітлено еволюцію митної політики України, визначено ключові етапи становлення сучасної системи митного регулювання та її відповідність міжнародним стандартам.

Досліджено особливості державного регулювання ЗЕД, проаналізовано роль митних органів у забезпеченні економічної стабільності держави, формуванні бюджетних надходжень і протидії зовнішньоекономічним ризикам. Оцінено сучасний стан нормативно-правової бази митного регулювання та інституційного забезпечення митної системи.

Особливу увагу приділено питанням гармонізації національного митного законодавства з нормами Європейського Союзу та Світової організації торгівлі, а також застосуванню інноваційних підходів у сфері цифровізації митних процедур, автоматизації контролю та електронного декларування.

У роботі обґрунтовано напрями вдосконалення державної митної політики, спрямовані на підвищення ефективності регулювання ЗЕД, спрощення митних процедур, розвиток партнерських відносин між державою та бізнесом, а також підсилення інституційної спроможності митних органів України.

Ключові слова: митна справа, митна політика, державне регулювання, зовнішньоекономічна діяльність, митні органи, митне законодавство, економічна стабільність, гармонізація, інновації, цифровізація.

SUMMARY

Shmygol D. R. Development of customs affairs in the context of improving the system of regulation of foreign economic activity in Ukraine

Qualification work for obtaining the degree of Master in specialty 281 "Public management and administration". University of Customs and Finance, Dnipro, 2025.

The purpose of the master's thesis is a comprehensive study of theoretical, legal and practical aspects of the development of state customs in the context of improving the system of regulation of foreign economic activity (FEA) in Ukraine.

The work reveals the essence and significance of customs as a component of state economic policy aimed at ensuring the effective functioning of foreign economic activity mechanisms. The evolution of Ukraine's customs policy is highlighted, the key stages of the formation of the modern system of customs regulation and its compliance with international standards are identified.

The features of state regulation of FEA are studied, the role of customs authorities in ensuring the economic stability of the state, the formation of budget revenues and counteraction to foreign economic risks is analyzed. The current state of the regulatory framework for customs regulation and institutional support for the customs system is assessed.

Particular attention is paid to the issues of harmonization of national customs legislation with the norms of the European Union and the World Trade Organization, as well as the application of innovative approaches in the field of digitalization of customs procedures, automation of control and electronic declaration.

The work substantiates the directions for improving state customs policy aimed at increasing the efficiency of foreign economic activity regulation, simplifying customs procedures, developing partnership relations between the state and business, as well as strengthening the institutional capacity of the customs authorities of Ukraine.

Keywords: customs, customs policy, state regulation, foreign economic activity, customs authorities, customs legislation, economic stability, harmonization, innovation, digitalization.

Список публікацій здобувача

1. Шмиголь Д. Р. Зміст і складові елементи економічної безпеки підприємства // Світовий досвід публічного регулювання зовнішньоекономічної діяльності: митна безпека та протидія корупції : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Дніпро, 16 травня 2025 р.). Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2025. С. 80-81.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ МИТНОЇ СПРАВИ	11
1.1. Поняття та розвиток митної справи в реалізації митної політики України	11
1.2. Особливості державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності	21
1.3. Роль митних органів у системі державного регулювання ЗЕД	31
РОЗДІЛ 2. СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МИТНОЇ СПРАВИ В КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕД В УКРАЇНІ	41
2.1. Аналіз нормативно-правової бази митного регулювання ЗЕД	41
2.2. Інституційне забезпечення митної справи з регулювання ЗЕД	51
2.3. Особливості взаємодії митних органів з учасниками зовнішньоекономічної діяльності	61
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МИТНОЇ СИСТЕМИ З РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕД	66
3.1. Напрями гармонізації митного законодавства України з міжнародними стандартами	66
3.2. Інноваційні підходи до розвитку державної митної справи	72
ВИСНОВКИ	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	81
ДОДАТКИ	87

ВСТУП

Актуальність дослідження обумовлена необхідністю удосконалення митної системи України відповідно до європейських стандартів, підвищення її прозорості, ефективності та адаптивності до сучасних економічних умов. З огляду на складну геополітичну ситуацію, посилення міжнародних санкційних режимів, зміну торговельних потоків і зростання ризиків тінізації економіки, держава має забезпечити баланс між фіскальними інтересами, спрощенням процедур для легального бізнесу та посиленням контролю над ризиковими операціями.

У сучасних умовах трансформації глобальної економіки, зростання інтенсивності міжнародної торгівлі, інтеграційних процесів та цифровізації світової логістики особливого значення набуває розвиток державної митної справи. Митна система є не лише фіскальним механізмом, який забезпечує надходження до бюджету, а й стратегічним інструментом державного управління, що впливає на ефективність зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД), конкурентоспроможність національної економіки, економічну безпеку та імідж держави на міжнародній арені. Україна, яка прагне поглиблення інтеграції до Європейського Союзу, гармонізації національного законодавства з нормами європейського митного права та стандартами Всесвітньої митної організації (ВМО), стоїть перед необхідністю системного реформування митної служби.

Розвиток митної справи в сучасній Україні є важливою передумовою ефективного державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Від ефективності функціонування митних органів залежить не лише рівень наповнення державного бюджету, але й динаміка експорту та імпорту, інвестиційна привабливість держави, швидкість і прозорість митних процедур, довіра бізнесу до держави. Сучасні виклики, серед яких — воєнна агресія проти України, перебудова логістичних шляхів, необхідність підвищення прозорості

та зниження корупційних ризиків, потребують глибокого переосмислення принципів митного адміністрування та контролю.

Митна справа є одним із найважливіших напрямів реалізації державної економічної політики, спрямованої на захист національних інтересів у сфері зовнішньої торгівлі. Вона виконує подвійне завдання: з одного боку, забезпечує надходження до державного бюджету через митні платежі, а з іншого — виступає механізмом захисту внутрішнього ринку від недобросовісної конкуренції, контрабанди, заниження митної вартості товарів і ухилення від сплати податків. Саме ефективність державної митної політики визначає стабільність економічних процесів, формує довіру міжнародних партнерів, а також забезпечує сталий розвиток держави в умовах економічної глобалізації.

Водночас процеси реформування митної системи в Україні мають бути спрямовані не лише на удосконалення адміністративних процедур, але й на інтеграцію сучасних цифрових технологій, систем управління ризиками, митного пост-аудиту та автоматизованого обміну інформацією. Однією з ключових вимог Європейського Союзу є впровадження митного контролю, заснованого на аналізі ризиків, а також зниження рівня втручання посадових осіб у митні процедури без належних підстав. Це створює умови для зменшення корупційних ризиків, підвищення швидкості оформлення вантажів і прозорості діяльності Державної митної служби України.

Особливу роль у цьому контексті відіграє взаємодія митних органів з учасниками зовнішньоекономічної діяльності. Забезпечення ефективного комунікаційного простору між державою та бізнесом є запорукою підвищення довіри до митних процедур, зниження витрат підприємців на проходження контролю, а також адаптації української економіки до міжнародних стандартів. Створення партнерської моделі «митниця–бізнес» є однією з найважливіших передумов підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності та розвитку міжнародної торгівлі.

Метою магістерської роботи є дослідження теоретичних, правових і практичних засад розвитку державної митної справи в контексті удосконалення системи регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні.

Для досягнення цієї мети в роботі поставлено такі *завдання*:

- проаналізувати сутність, зміст і основні етапи розвитку державної митної справи в Україні;
- визначити особливості державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності та його взаємозв'язок із митною політикою;
- дослідити роль митних органів у забезпеченні економічної стабільності держави;
- проаналізувати нормативно-правову базу митного регулювання ЗЕД в Україні;
- оцінити ефективність інституційного забезпечення митної справи та її взаємодії з бізнесом;
- виявити основні проблеми, виклики та ризики, що впливають на розвиток митної системи;
- обґрунтувати напрями гармонізації митного законодавства України з міжнародними стандартами;
- розробити пропозиції щодо інноваційних підходів до розвитку державної митної справи в умовах євроінтеграції.

Об'єктом дослідження є процес здійснення державної митної справи як складової системи регулювання зовнішньоекономічної діяльності України.

Предметом дослідження є розвиток державної митної справи в контексті удосконалення системи регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні

Методи дослідження включають діалектичний і системний підхід, методи аналізу та синтезу, історико-правовий та порівняльно-правовий аналіз, статистичний метод, метод структурно-функціонального аналізу, а також економічне моделювання для оцінки ефективності митного адміністрування.

Наукова новизна роботи полягає у комплексному дослідженні державної митної справи як ключового елемента механізму економічної безпеки, у визначенні напрямів її реформування відповідно до стандартів ЄС і ВМО, а також у формуванні науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення митної системи з урахуванням сучасних ризиків і викликів, а саме: введення прозорих механізмів контролю за діями митників для зниження рівня корупції через цифровізацію процедур декларування та взаємодії з бізнесом, що є передумовою для створення відкритої, клієнтоорієнтованої митної системи, яка відповідатиме вимогам сучасної глобальної економіки.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання в діяльності Державної митної служби України, Міністерства фінансів, Верховної Ради України при розробленні законодавчих актів у сфері митної політики, а також у навчальному процесі підготовки фахівців у галузі публічного управління, міжнародної економіки та фінансів. Розроблені пропозиції можуть бути використані для підвищення ефективності взаємодії між митними органами та суб'єктами ЗЕД, оптимізації процедур митного контролю, запровадження електронного документообігу та управління ризиками.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження доповідалися на II-й Міжнародній науково-практичній конференції «Світовий досвід публічного регулювання зовнішньоекономічної діяльності: митна безпека та протидія корупції» (м. Дніпро, УМСФ, 16- травня 2025 р.) (Додаток А).

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи 87 сторінок друкованого тексту, у роботі міститься 4 таблиці, 2 рисунки, список використаних джерел містить 59 найменування, що розміщені на 5 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ МИТНОЇ СПРАВИ

1.1 Поняття та розвиток митної справи в реалізації митної політики України

У сучасних умовах глобалізації, зростання міжнародної торгівлі та євроінтеграції митна політика набуває особливої значущості для держави. Вона стає не просто інструментом регулювання зовнішньоекономічних відносин, а важливим механізмом забезпечення національної економічної безпеки, підтримки конкурентоспроможності вітчизняних виробників та створення сприятливого інвестиційного клімату. Україна, інтегруючись у світову економічну систему, стикається зі складним завданням — узгодити власні митні правила та стандарти із нормами міжнародного права та практиками провідних економічних партнерів. Це передбачає не лише створення ефективного законодавчого поля, а й модернізацію митних процедур, їх цифровізацію та автоматизацію, що дає змогу скоротити час митного оформлення, знизити корупційні ризики й полегшити ведення бізнесу.

Митна політика України виконує низку стратегічних функцій: захист економічних інтересів держави, контроль за обігом товарів і послуг, стимулювання зовнішньоекономічної діяльності, забезпечення стабільності фінансової системи та підтримку національного виробника. Вона є комплексним механізмом державного впливу, який включає правові, економічні, організаційні та адміністративні інструменти, спрямовані на реалізацію національних пріоритетів. Ефективна митна політика також стимулює залучення іноземних інвестицій, адже стабільність та передбачуваність митних процедур – один із ключових чинників, що впливають на рішення інвесторів щодо вкладення капіталу в країну.

Різні вітчизняні науковці по-різному визначають сутність митної політики. Так:

~Бережнюк І. Г. вважав, що митна політика — це система поглядів, ідей та переконань, які формують правову, економічну та організаційну основу митної справи, забезпечуючи стабільність та ефективність її функціонування [25, с. 3–13].

~Гребельник О. П. розглядав митну політику як «комплекс заходів, спрямованих на забезпечення економічного суверенітету країни, охорону державного кордону та реалізацію зовнішньоекономічної стратегії через сферу митних відносин» [27, с. 26].

~Приймаченко Д. В. наголошував, що митна політика — це відносно стабільна та організована діяльність державних інституцій, спрямована на визначення цілей і напрямів національної політики в митній сфері, реалізованих через політико-правові, економічні та організаційні засоби з орієнтацією на захист національних інтересів та безпеки [45, с. 17].

~Шевчук В. та Мискін Ю. І. розглядали митну політику як систему цілей, завдань і принципів державного управління митною сферою з метою забезпечення митної безпеки, захисту інтересів суб'єктів господарювання та створення сприятливого інвестиційного клімату [49, с. 45–51].

Основні функції митної політики включають: забезпечення надходжень до бюджету через митні платежі, регулювання кон'юнктури внутрішнього ринку, підтримку економічної стабільності та безпеки, контроль за дотриманням санітарних і екологічних норм, захист прав і законних інтересів громадян і підприємців, а також охорону культурних цінностей. Таким чином, митна політика є не лише економічним, а й соціально-правовим інструментом державного регулювання.

Історично формування митної політики в Україні проходило кілька ключових етапів. На сучасному етапі її розвиток визначають процеси гармонізації митно-тарифного регулювання з європейськими і світовими стандартами, виконання міжнародних зобов'язань, пов'язаних із членством у

Світовій організації торгівлі, і впровадження положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, що набрала чинності 27 червня 2014 р. [11].

Митна політика також виконує ключову функцію захисту національної безпеки. Вона допомагає запобігати ввезенню небезпечних товарів — наркотичних речовин, зброї, вибухівки, а також захищає національного виробника від демпінгового імпорту, що може призвести до економічних збитків та втрати робочих місць. При цьому митні органи виступають не лише контролюючим, а й стимулюючим механізмом розвитку економіки, забезпечуючи баланс між захистом внутрішнього ринку та сприянням зовнішньоекономічній торгівлі.

Принципи митної політики можна поділити на загальні та спеціальні. До загальних належать: недискримінація – однакові умови оформлення для всіх товарів; прозорість – відкритість процедур та доступність для всіх учасників; оперативність – швидке митне оформлення; захист інтересів держави – збереження економічних та фінансових ресурсів; і дотримання міжнародних стандартів – відповідність нормам міжнародного права.

У Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 р. № 959-ХІІ визначено такі принципи ЗЕД: свобода підприємництва, юридична рівність і недискримінація, верховенство закону, захист інтересів суб'єктів ЗЕД, еквівалентність обміну та заборона демпінгу [2].

Стимулююча функція – передбачає використання митної політики як інструменту економічного розвитку, наприклад шляхом надання митних пільг та пільгових режимів для підприємств, які займаються виробництвом і експортом пріоритетних товарів. Це дозволяє підвищити конкурентоспроможність продукції на світових ринках та сприяє зростанню експорту.

Контрольна функція – передбачає перевірку дотримання митних правил і процедур, здійснення митного нагляду за переміщенням товарів через кордон, а також запобігання контрабанді та порушенням митного законодавства.

Для реалізації функцій митної політики використовуються різноманітні інструменти. Серед тарифних інструментів ключовими є:

- ~ Встановлення ставок мит та зборів, що диференціюються залежно від типу товару, його характеристик, рівня конкуренції на ринку та міжнародних зобов'язань України. Митні пільги можуть застосовуватися для стимулювання виробництва або експорту стратегічно важливих товарів [3].

- ~ Правила визначення митної вартості товарів, що дозволяють уникнути порушень і забезпечують справедливе оподаткування [5].

- ~ Регламентація правил декларування, що забезпечує уніфіковану форму та процедуру подання митних декларацій [9].

- ~ Формування організаційних засад митних органів, включаючи їхню структуру, функції та взаємодію з іншими державними органами [4].

- ~ Встановлення квот на імпорт та експорт, що обмежує обсяги товарів для захисту внутрішнього ринку [2].

- ~ Застосування спеціальних митних режимів – таких як митний склад, митне оформлення в групах, митне зонування, які дозволяють здійснювати транзит, зберігання та переробку товарів із мінімальним оподаткуванням [9].

- ~ Митні санкції, включаючи штрафи, конфіскацію товарів або заборону на операції, що застосовуються у випадках порушення митного законодавства [9].

Серед нетарифних інструментів митної політики виділяють:

- ~ кількісні обмеження на імпорт і експорт (квоти);
- ~ технічне регулювання (встановлення національних стандартів, сертифікація, контроль якості, маркування та лабораторні перевірки);
- ~ ліцензування зовнішньоекономічної діяльності;
- ~ використання заходів прихованого протекціонізму, таких як державні закупівлі або субсидії.

Термін «митна політика» визначає систему заходів держави щодо регулювання зовнішньоекономічних потоків, оподаткування та митного контролю. Реалізація митної політики забезпечує захист внутрішнього ринку, формування доходів державного бюджету та сприяє стабільності економіки.

Поява Митного кодексу України (2012 р.) [9] та спеціальних законів, як-от «Про державну митну службу України» [4], створила юридичні рамки для ефективної організації митної справи. (див. таблицю 1.1).

Таблиця 1.1

Основні поняття, напрямки та практичні аспекти розвитку митної справи в Україні.

Термін / аспект	Пояснення та аналітика
Теоретичні основи митної справи	Митна справа визначає організаційні, економічні та правові аспекти функціонування митних органів. Забезпечує реалізацію державної митної політики та контроль за дотриманням законодавства.
Організаційна структура	Система митних органів включає регіональні митниці, відділи контролю та підрозділи адміністрування платежів. Створена для ефективного управління потоками товарів та послуг через митний кордон.
Митна політика	Сукупність заходів щодо формування тарифів, встановлення ставок ввізного та експортного мита, а також визначення пільг і обмежень для окремих товарів.
Митні інтереси держави	Митна політика спрямована на захист економічних інтересів: забезпечення доходів бюджету, запобігання незаконному обігу товарів, підтримку національних виробників.
Митно-тарифне регулювання	Використання митних тарифів як економічного інструменту: встановлення ставок ввізного та експортного мита, їх уніфікація, адаптація до міжнародних угод.
Законодавчі основи	Основні закони регламентують діяльність митних органів, порядок контролю, повноваження та відповідальність за порушення митного законодавства.
Практичні механізми	Постанови КМУ та накази митної служби регулюють порядок надання авторизацій, митне оформлення, контроль транзиту товарів і спрощене оформлення гуманітарної допомоги.

Джерело: складено автором за [1, 2, 3, 4, 6, 7, 9, 25]

Митна політика також забезпечує комплексний контроль за переміщенням товарів через кордон, що дозволяє ефективно протидіяти контрабанді та забезпечує захист держави від економічних та безпекових ризиків. Для цього митні органи здійснюють огляд товарів, застосовують сучасні технології та обладнання, а також проводять перевірки на місці, що гарантує дотримання законодавчих норм. Крім того, митна політика спрямована на перевірку походження товарів, що дозволяє захистити національних виробників від недобросовісної конкуренції та дешевих імпортованих товарів.

Завдяки комплексному підходу митна політика України поєднує регулювання тарифами, контроль за переміщенням товарів, правове забезпечення та міжнародну співпрацю, створюючи сприятливі умови для розвитку зовнішньоекономічної діяльності та забезпечення економічної безпеки держави.

Однією з ключових функцій митної політики є застосування санкційних заходів, які можуть включати фінансові штрафи за порушення митних норм, тимчасову або повну заборону на ввезення чи вивезення окремих товарів, а також обмеження або припинення зовнішньоекономічних операцій із конкретними державами у разі систематичних порушень митного законодавства. Такі заходи дозволяють державі не лише захищати внутрішній ринок і національних виробників, а й регулювати зовнішньоекономічну діяльність, стимулювати законну торгівлю та забезпечувати контроль за переміщенням товарів через державний кордон [37, с. 65–77].

Для досягнення цих цілей митна служба України використовує комплекс інструментів, який включає встановлення митних ставок, визначення квот на імпорт і експорт, надання пільг та преференцій для окремих категорій товарів, застосування спеціальних митних режимів, таких як митні склади та зонування, а також проведення системного митного контролю. Система митних санкцій є ефективним механізмом підтримки законності та захисту економічних інтересів держави, оскільки вона передбачає не лише покарання за порушення, а й превентивні заходи для запобігання недобросовісній конкуренції та контрабанді.

Митна політика також виконує важливу функцію захисту національної безпеки. Крім традиційних економічних завдань, вона спрямована на боротьбу з нелегальним переміщенням товарів, контроль за експортом стратегічно важливих ресурсів та дотриманням вимог екологічного законодавства. Це передбачає забезпечення безпеки суспільства, охорону здоров'я громадян та дотримання суспільних норм виробництва. Комплексне виконання цих функцій

дозволяє ефективно регулювати зовнішньоекономічні зв'язки та захищати національні інтереси в глобальному економічному середовищі.

Оскільки Україна є державою з відкритою економікою та активно інтегрується в міжнародну торговельну систему, митна політика набуває стратегічного значення для розвитку економіки. Вона спрямована на гармонізацію національних стандартів і процедур з міжнародними нормами, що полегшує доступ українських товарів на зовнішні ринки та підвищує інвестиційну привабливість країни. Важливим елементом міжнародної інтеграції є співпраця в межах Світової організації торгівлі (СОТ), яка передбачає зниження торговельних бар'єрів та забезпечення прозорих правил гри для всіх учасників ринку. Відповідно до принципів Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ/СОТ), митна політика має базуватися на економічно обґрунтованих тарифах і мінімальному використанні захисних заходів, таких як квоти, ліцензування чи субсидії, що дозволяє забезпечити справедливую конкуренцію та підтримати національних виробників [1].

Важливим аспектом є виконання Україною зобов'язань щодо поетапного зниження митних ставок, визначених у Протоколі про вступ країни до СОТ. Це забезпечує прозорість зовнішньоекономічної діяльності та стимулює розвиток експорту. Водночас митні органи несуть відповідальність за наповнення державного бюджету, що потребує балансування між фіскальними завданнями та необхідністю розвитку міжнародної співпраці. Недотримання цього балансу може призводити до збільшення ухилення від сплати податків, зниження конкурентоспроможності вітчизняних підприємств та ослаблення контролю за незаконною торгівлею.

Митна політика також регулюється міжнародними угодами, такими як Угода про вільну торгівлю між Україною та ЄС, що передбачає пільгові умови взаємодії з країнами-членами Союзу. Членство України у Всесвітній митній організації (ВМО) надає можливості використовувати міжнародні механізми захисту національних економічних інтересів і забезпечувати дотримання правил торгівлі на глобальному рівні.

В Україні одночасно реалізується дві спрямовані стратегії митної політики: захисна та стимулююча. Захисна політика передбачає встановлення митних бар'єрів на окремі імпорتنі товари для підтримки внутрішніх виробників, тоді як стимулююча політика надає преференції експортоорієнтованим підприємствам, знижує податкове навантаження та спрощує процедури митного оформлення.

Особливою увагою користується боротьба з контрабандою та незаконним переміщенням товарів. Для цього застосовуються сучасні технології, зокрема електронна митниця, що забезпечує точну ідентифікацію вантажів, автоматизовану перевірку документів і контроль за переміщенням товарів через державний кордон. Удосконалення митної політики включає також розвиток інфраструктури митних постів, модернізацію обладнання та підвищення кваліфікації персоналу, що сприяє зниженню корупційних ризиків і підвищенню ефективності митного контролю.

Таким чином, митна політика України є багаторівневою системою заходів, що поєднує фіскальні, регуляторні, захисні та стимулюючі функції. Вона дозволяє державі забезпечувати економічну безпеку, підтримувати конкурентоспроможність національних виробників, стимулювати розвиток зовнішньоекономічної діяльності та інтегрувати країну у світові економічні процеси. Ефективна реалізація митної політики стає запорукою стабільності національної економіки, прозорості зовнішньоекономічних операцій та залучення інвестицій, а також зміцнює міжнародний авторитет України у сфері торгівлі.

1.2 Особливості державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності

Регулювання зовнішньоекономічної діяльності становить сукупність заходів, механізмів і методів впливу на суспільні відносини, що виникають у сфері зовнішньоекономічних операцій, з метою забезпечення законності,

ефективності та стабільності цих процесів, які спрямовані на підтримку балансу між розвитком міжнародної торгівлі та захистом національних економічних інтересів держави.

Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності здійснюється через два основні види методів:

- ~ Тарифні (економічні) методи регулювання;
- ~ Нетарифні (організаційно-адміністративні) методи регулювання.

Тарифне регулювання зовнішньоекономічної діяльності передбачає застосування системи митних тарифів та податків для контролю за обсягами імпорту і експорту, захисту внутрішнього ринку та наповнення державного бюджету. Основні функції тарифного регулювання включають:

Протекціоністську функцію – забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних виробників шляхом підвищення вартості імпортованих товарів, що стимулює виробництво аналогічної продукції всередині країни. Наприклад, високі ставки мита на імпорт готових товарів текстильної, шкіряної, взуттєвої промисловості та електротехнічного обладнання сприяють розвитку вітчизняного виробництва, тоді як сировина імпортується за низькими тарифами [25, 27].

Фіскальну функцію – забезпечення надходжень до державного бюджету за рахунок митних платежів, що дозволяє фінансувати державні програми та підтримувати економічну стабільність.

Мито – це грошовий збір або податок, що стягується державою з товарів та інших цінностей під час їх переміщення через кордон. Воно поділяється на ввізне, вивізне та транзитне, при цьому основним є ввізне мито, що регулює імпорт товарів і обмежує надходження іноземної продукції на внутрішній ринок [9].

Види митних тарифів:

- ~ Прості (одноколонні) – мають єдину ставку для товару незалежно від країни походження;

~ Складні (багатоколонні) – передбачають декілька ставок для одного товару залежно від країни походження.

Класифікація митних ставок:

За величиною:

- ~ Максимальні – для товарів із країн без торговельних угод;
- ~ Мінімальні – для товарів із країн, що мають преференційний режим або входять до Загальної системи преференцій.

За методом нарахування:

- ~ Адвалерні – у відсотках від митної вартості;
- ~ Специфічні – у твердих одиницях на одиницю ваги, об'єму чи площі;
- ~ Комбіновані – поєднують адвалерні та специфічні ставки.

За характером походження:

- ~ Автономні – встановлюються одноосібно державою;
- ~ Конвенційні – на основі міжнародних договорів.
- ~ За спеціальним призначенням: антидемпінгові, компенсаційні та спеціальні мита.

Антидемпінгове мито захищає вітчизняних виробників від недобросовісного демпінгового імпорту. Компенсаційне мито застосовується при ввезенні товарів, виробництво яких субсидується іншими державами. Спеціальне мито вводиться для захисту внутрішніх виробників від недобросовісної конкуренції та дискримінаційних дій інших країн.

Як показано на рис. 1.1, чинники стимулювання розвитку зовнішньоекономічних зв'язків є ключовими для формування ефективної зовнішньоекономічної стратегії підприємства.

Особливі види мита вводяться на підставі спеціальних рішень українських органів влади та відповідно до законів України про захист національного виробника від демпінгового та субсидованого імпорту. Мито може також носити сезонний характер – наприклад, на сільськогосподарську продукцію, обмежену до імпорту у періоди високого внутрішнього виробництва [16].

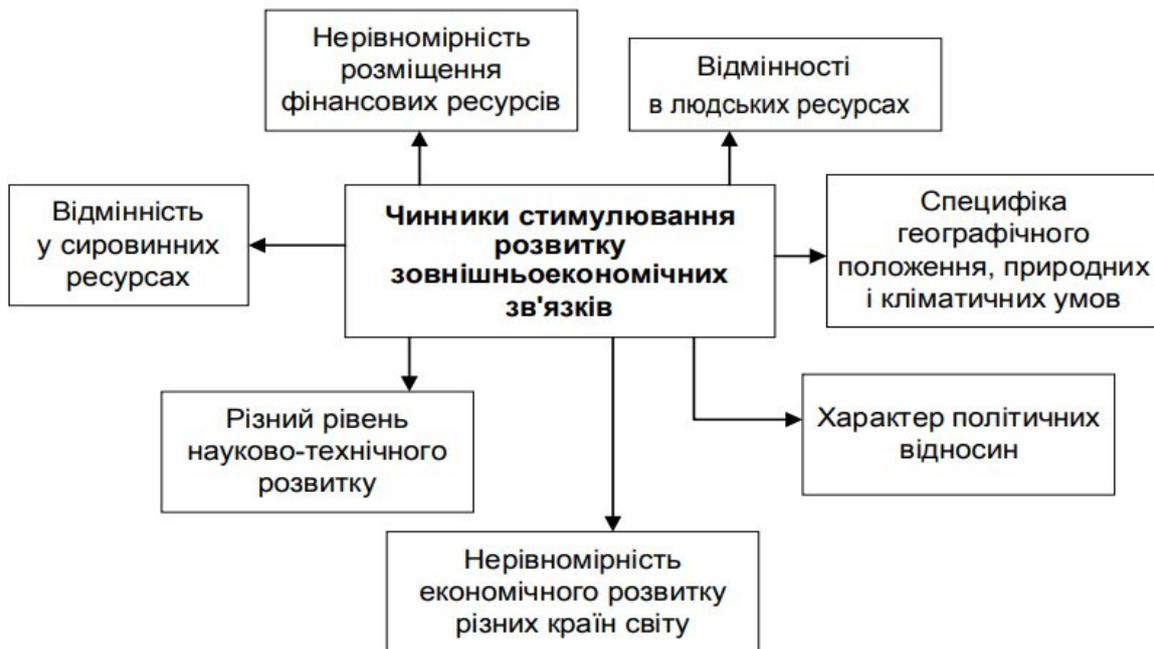

Рис. 1.1. Чинники стимулювання розвитку зовнішньоекономічних зв'язків

Джерело: [27].

Нетарифні методи, або організаційно-адміністративні, включають заходи обмежувального та регуляторного характеру, що контролюють потоки іноземних товарів і послуг на внутрішній ринок. Вони дозволяють:

- ~ Створювати конкурентні переваги або обмежувати конкуренцію в імпортуючій країні;

- ~ Захищати національну економіку, охорону довкілля, здоров'я населення, моральні та релігійні норми, а також національну безпеку.

До нетарифних обмежень відносяться адміністративні, фінансові, кредитні та торгово-економічні заходи. Вони можуть впроваджуватись на рівні центральних органів влади, регіональних адміністрацій або місцевого самоврядування. Сектори, що найчастіше регулюються нетарифними методами, включають сільське господарство, енергетику, текстильну, металургійну, суднобудівну та автомобільну промисловість.

Головні напрямки нетарифного регулювання, згідно з класифікацією ГАТТ/СОТ, охоплюють:

- ~ Державну участь у зовнішньоторговельних операціях – субсидії, державні закупівлі, підтримка експорту;
- ~ Технічні бар'єри – стандартизація, сертифікація, вимоги до маркування;
- ~ Кількісні та валютні обмеження – квоти, ліцензії, валютні ліміти;
- ~ Обмеження, пов'язані з механізмом платежів;
- ~ Митні та адміністративні формальності – процедури контролю, документообіг та декларування.

Нетарифні методи дозволяють оперативно реагувати на зміни зовнішніх ринків і захищати економічні інтереси держави, особливо у випадках, коли тарифне регулювання не здатне повністю обмежити негативний вплив імпортової продукції.

Субсидування внутрішнього виробництва та стимулювання експорту продукції є одним із ключових інструментів державної підтримки економіки. Воно передбачає надання матеріальної або фінансової допомоги суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності, спрямованої на розвиток пріоритетних галузей промисловості, сільського господарства, наукових досліджень та зайняття певної ніші на світовому ринку. Субсидії можуть надаватися у двох основних формах – прямій і непрямій.

Прямі субсидії передбачають безпосередні фінансові виплати державою до бюджету підприємств, що працюють у стратегічно важливих галузях. Це можуть бути гранти на розвиток нових технологій, підтримку виробництва важливих сировинних або високотехнологічних товарів, фінансування фундаментальних наукових досліджень, що сприяють підвищенню конкурентоспроможності країни. Непрямі субсидії реалізуються через комплекс заходів у сфері податкової політики, кредитування, амортизації, встановлення пільгових валютних курсів та урядових контрактів із наданням певних преференцій. Вони дають можливість зменшити фінансове навантаження на підприємства та стимулювати їх до активнішого виходу на зовнішні ринки.

Як показано на рис. 1.2, органи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності відіграють важливу роль у забезпеченні контролю та підтримки міжнародної торгівлі [27].

Рис. 1.2 Органи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності

Джерело: [27].

Однією з основних переваг субсидування є здешевлення кредитних ресурсів для експортерів. Наприклад, надання кредиту на 2–3 % нижче ринкової ставки є конкретним проявом державної підтримки. Такі пільги дозволяють виробникам виводити свою продукцію на зовнішні ринки, знижуючи негативний вплив митних бар'єрів у країнах-імпортерах. У результаті субсидовані товари можуть не лише проникати на ці ринки, а й витіснити конкурентів, створюючи додаткові преференції для національних виробників [43].

Державні закупівлі також виступають ефективним засобом підтримки вітчизняних підприємств. Органи влади України та місцевого самоврядування можуть замовляти виробництво товарів та послуг на конкурсній основі, забезпечуючи рівні умови участі як для національних, так і для іноземних

суб'єктів господарювання. Особливо це стосується закупівель комплексного обладнання та великих партій товарів за кошти Державного валютного фонду України, що здійснюються з обов'язковим використанням процедур міжнародних торгів.

Технічні бар'єри також є важливим інструментом нетарифного регулювання. Вони включають вимоги до відповідності товарів національним стандартам у сфері фармакології, санітарії, фіто-санітарії, ветеринарії, екології, безпеки праці, упаковки та маркування. Хоча такі правила мають позитивний соціальний ефект, вони можуть створювати додаткові труднощі для імпортерів, особливо якщо національні стандарти не збігаються з міжнародними. Недосконала система стандартів та сертифікації в Україні сприяє надходженню на ринок продукції низької якості, яку іноземні виробники не можуть реалізувати у себе на батьківщині. Впровадження ефективної системи стандартизації дозволить підвищити якість товарів на внутрішньому ринку та забезпечити рівні умови для всіх учасників зовнішньоекономічної діяльності [26].

Кількісні та валютні обмеження є ще одним важливим засобом нетарифного регулювання. Вони застосовуються для контролю обсягів імпорту та експорту товарів з метою захисту національної економіки від надмірної конкуренції, забезпечення стабільності внутрішніх цін, валютного курсу та торговельного балансу країни. Кількісні обмеження можуть реалізовуватися у формі експортних і імпортних квот, які встановлюють граничні обсяги товарів, дозволені для вивезення або ввезення на територію держави протягом певного періоду.

Існують різні види квот: односторонні, узгоджені двосторонні чи багатосторонні, а також тарифні. Спеціальні квоти включають антидемпінгові, компенсаційні та сезонні обмеження, що дозволяють захищати національного виробника та забезпечувати стабільність внутрішнього ринку. Наприклад, сезонні квоти на імпорт сільськогосподарської продукції регулюють

надходження швидкопсувних товарів, таких як фрукти та овочі, у період збирання врожаю.

Ліцензування зовнішньоекономічних операцій є додатковим механізмом контролю. Воно передбачає надання державного дозволу на експорт чи імпорт товарів, що допомагає регулювати обсяги стратегічних товарів, захищати здоров'я населення, охороняти довкілля, культурні цінності, інтелектуальну власність та національну безпеку. Ліцензії можуть бути генеральними або індивідуальними, відкритими та разовими, що дозволяє гнучко регулювати зовнішньоторговельні операції відповідно до потреб економіки та політики держави [27].

Впровадження ефективних інструментів субсидування, квотування та ліцензування дозволяє державі створювати сприятливі умови для розвитку національної економіки, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників, забезпечення стабільності валютного ринку та захисту стратегічних інтересів країни на міжнародній арені. Системне застосування цих заходів сприяє зміцненню позицій держави у глобальному економічному просторі та ефективному використанню внутрішніх ресурсів.

У таблиці 1.2 наведено ключові інструменти державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності та охарактеризовано їхнє значення для забезпечення економічної безпеки України.

Таблиця 1.2

Ключові інструменти державного регулювання ЗЕД та їх значення для економічної безпеки України

Інструмент / аспект	Пояснення та аналітика
Законодавство ЗЕД	Визначає правила здійснення зовнішньоекономічної діяльності, порядок ліцензування, контролю, відповідальності за порушення митного та валютного законодавства; у 2025 році запроваджується новий законопроект № 14062 “Про скринінг прямих іноземних інвестицій” — механізм контролю інвестицій в стратегічні сектори.
Митний тариф	Регулює ставки ввізного та експортного мита, передбачає пільги для стимулювання окремих видів діяльності та товарів; у 2025 році за результатами угоди з European Union (ЄС) від 29 жовтня введено зміни, що послаблюють митні бар'єри для українського експорту.

Ставки митних зборів	Після постанови уряду ставки зборів на імпорту/експорт товарів коригуються з урахуванням воєнного стану та пріоритетів відбудови; це впливає на вартість товарів, що імпортуються чи експортуються.
Порядок визначення митної вартості	Забезпечує прозорість і однаковий підхід до оцінки товарів для оподаткування, запобігає заниженню або завищенню вартості; важливим стає питання цифровізації процесу та застосування єдиних методик під час воєнного стану.
Обмеження на імпорту	Використовуються задля захисту внутрішнього ринку й національних виробників; з 2024-25 року — активне застосування санкцій проти РФ та її товарів, заборона ввезення певних товарів із РФ.
Гуманітарна допомога	Спрощене оформлення й контроль гуманітарних вантажів — під час воєнного стану державне регулювання передбачає спеціальні процедури прикордонного та митного оформлення.
Міжнародні угоди	Інтеграція у світову торговельну систему: підписано нові інвестиційні угоди з ЄС у 2025 році, узгоджено підходи до тарифів та торгівлі.

Джерело: складено автором за [2, 8, 11, 16, 19, 22, 26, 39].

Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) є основним інструментом реалізації економічної політики та забезпечення національної безпеки. Воно включає комплекс заходів: законодавчі, адміністративні, тарифні та міжнародні, які визначають порядок переміщення товарів через митний кордон, застосування митних платежів, контроль за імпортом і експортом та дотримання стандартів міжнародної торгівлі.

Регулювання ЗЕД в Україні передбачає встановлення митних тарифів, адміністрування митних платежів, визначення митної вартості товарів, застосування обмежень на ввезення окремих товарів та спрощення процедур для гуманітарної допомоги. Інтеграція в міжнародні торговельні системи, такі як СОТ та угода про асоціацію з ЄС, формує додаткові вимоги до державного регулювання та узгодження тарифів.

Генеральні ліцензії передбачають комплексне право на проведення валютних операцій і надаються комерційним банкам та іншим фінансовим установам України на весь період дії режиму валютного регулювання. Такий вид ліцензії дозволяє установам здійснювати широкий спектр валютних операцій без необхідності оформлювати кожен окремо. Водночас індивідуальні ліцензії призначені для конкретних разових валютних операцій і можуть надаватися як резидентам, так і нерезидентам України. Такі ліцензії потрібні для операцій, що передбачають вивезення валютних цінностей за кордон або

переведення коштів в Україну, отримання чи надання кредитів у валюті, використання іноземної валюти як засобу платежу чи застави, розміщення валютних коштів на рахунках за кордоном, а також здійснення інвестиційної діяльності за межами країни.

Серед адміністративних обмежень, що пов'язані з механізмом платежів, виділяють попередні імпортні депозити та прикордонний податковий режим. Попередній імпортний депозит – це попередня застава, яку імпортер зобов'язаний внести в банк перед закупівлею іноземного товару. Ця процедура має захисний ефект: кошти депозиту не приносять проценти імпортеру, перебуваючи у розпорядженні Національного банку, що фактично підвищує кінцеву ціну товару. Подібні депозити застосовуються при експортних операціях, роботі з давальницькою сировиною та бартерних угодах без передоплати.

Прикордонний податковий режим передбачає обов'язкову сплату податку на додану вартість у розмірі 20% від митної вартості товару, акцизного збору для підакцизних товарів, митного збору у розмірі 0,118% та єдиного збору, який стягується на пунктах пропуску через державний кордон. Внутрішні податки поділяються на прямі, які сплачуються безпосередньо від прибутку чи майна, та непрямі, що включають податок на додану вартість, акцизи та податки з обороту. Відповідно до правил ГАТТ/СОТ, держава, яка впроваджує внутрішній непрямий податок, може надавати податкові пільги для експорту аналогічного товару та застосовувати рівноцінний податок на імпорт подібного товару. Україна має повноваження самостійно встановлювати і скасовувати податки та пільги для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, забезпечуючи їх стабільність та самофінансування.

Митні та адміністративні формальності включають визначення митної вартості товарів, товарну класифікацію та визначення країни походження. Митна вартість формується на базі фактурної ціни товару, включає витрати на транспортування, комісії, брокерські послуги та платежі за використання

об'єктів інтелектуальної власності. Методи визначення митної вартості регламентуються Митним кодексом України.

Правильна товарна класифікація має велике значення для обґрунтованого нарахування митних платежів, формування статистики зовнішньоекономічної діяльності та розробки ефективної державної політики у сфері торгівлі. Українська класифікація товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТЗЕД), введена у 1999 році, систематизує товари за кодами, найменуванням, одиницями виміру та обліку. Класифікація дозволяє створювати як захисні бар'єри для внутрішніх виробників, так і стимулювати імпорт товарів, що відповідають потребам економіки [9].

Визначення країни походження товару необхідне для застосування тарифних і нетарифних заходів, обліку товарів у статистиці та встановлення пільгових митних ставок. Країна походження – це місце повного виробництва або значної переробки товару, а підтверджується сертифікатом про походження. У разі виникнення спірних питань митний орган має право остаточно визначати країну походження.

До адміністративних формальностей також належать набуття права на зовнішньоекономічну діяльність, інформаційне забезпечення суб'єктів та оформлення супровідних документів. Набуття права здійснюється через державну реєстрацію та облік у місцевих органах влади, що включає податкові органи, статистику, пенсійні та соціальні фонди, митниці. Суб'єкти отримують право володіти, користуватися та розпоряджатися майном, відкривати представництва за кордоном, а іноземні суб'єкти – на території України, дотримуючись національного законодавства та міжнародних норм.

Таким чином, система регулювання зовнішньоекономічної діяльності України є комплексною і включає ліцензування, митні формальності, податкові механізми та адміністративні процедури, що забезпечують баланс між національними інтересами, міжнародними зобов'язаннями та розвитком бізнесу.

1.3 Роль митних органів у системі державного регулювання ЗЕД

Зовнішньоекономічна діяльність суб'єктів підприємництва є однією з ключових складових економічної системи держави та належить до найважливіших об'єктів державного регулювання. Ефективне управління цією сферою має стратегічне значення, адже воно впливає не лише на економічну стабільність країни, але й на її конкурентоспроможність у глобальному економічному середовищі. Основним завданням державного впливу на зовнішньоекономічну діяльність (ЗЕД) є досягнення балансу між розвитком експорту, контролем імпорту та забезпеченням економічної безпеки країни [18].

Державні системи регулювання ЗЕД мають подвійне спрямування: по-перше, вони орієнтовані на стимулювання експорту, підтримку вітчизняних виробників, сприяння виходу їхньої продукції на міжнародні ринки; по-друге, вони спрямовані на раціональне регулювання імпорту, що дозволяє забезпечити внутрішню рівновагу та захистити споживачів від неякісних або надлишкових товарів. У цьому контексті держава застосовує широкий спектр інструментів — від адміністративних і фінансових до правових та організаційних.

Регуляторна політика не є сталою — вона постійно змінюється відповідно до динаміки економічних процесів. Її зміст залежить від поточного стану економіки, стратегічних орієнтирів держави, ступеня її інтеграції у міжнародні об'єднання та економічні союзи, а також від внутрішньополітичних і зовнішньоекономічних умов. Від ефективності такої політики залежить здатність держави адаптуватися до глобальних викликів, зберігаючи стабільність внутрішнього ринку.

Основними завданнями державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності є:

~ Забезпечення гармонійного функціонування економіки та стабільності внутрішнього ринку.

~ Сприяння структурним реформам у національній економіці, зокрема у сфері зовнішньоекономічних зв'язків підприємств.

~ Формування сприятливих умов для інтеграції України у світову систему поділу праці.

Необхідність державного впливу обумовлена тим, що в умовах ринкової конкуренції повна лібералізація зовнішньої торгівлі може призвести до деструктивних наслідків – зниження виробництва, втрати робочих місць, посилення залежності від імпорту. Без належного державного регулювання збалансований розвиток національної економіки стає практично неможливим.

Отже, важливою функцією державного регулювання ЗЕД є захист національних економічних інтересів, створення стабільних умов для діяльності підприємств, стимулювання добросовісної конкуренції та недопущення монополізму. На цьому етапі особливого значення набуває формування довгострокової зовнішньоекономічної політики, яка має забезпечити гармонійне поєднання державних і приватних інтересів.

У таблиці 1.3 проаналізовано роль митних органів у системі державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, зокрема їхню участь у контролі, адмініструванні митних процедур та сприянні торгівлі.

На національному рівні державне регулювання здійснюється через реалізацію зовнішньоекономічної політики, спрямованої на розвиток взаємовигідних зв'язків між вітчизняними суб'єктами господарювання та іноземними партнерами. Така політика забезпечує ефективну участь України в міжнародному поділі праці, сприяє залученню іноземних інвестицій, розширенню ринків збуту та впровадженню інноваційних технологій.

Зовнішньоекономічна діяльність (ЗЕД) – це система економічних відносин суб'єктів господарювання України з іноземними партнерами, що включає торгівлю товарами, послугами, капіталами та технологіями, а також

інвестиційну, науково-технічну, виробничу й іншу співпрацю за межами митної території України.

Таблиця 1.3

**Роль митних органів у системі державного регулювання
зовнішньоекономічної діяльності**

Термін / аспект	Пояснення та аналітика
Теоретичні засади митної справи	Згідно з працями Бережнюка І. [25, с. 3–13] та Гребельника О. [27, с. 26], митна справа є комплексною системою правових, економічних і організаційних відносин, що забезпечують реалізацію митної політики держави. Вона формується на перетині економічних інтересів держави та учасників ЗЕД, ґрунтується на принципах законності, ефективності й міжнародного співробітництва.
Функціональне призначення митних органів	Приймаченко Д. [45, с. 17] визначає митні органи як ключовий інструмент державного управління, що виконує контрольні, регуляторні та фіскальні функції. Вони забезпечують збір митних платежів, протидію контрабанді та виконання міжнародних торговельних угод.
Митна політика як складова державного регулювання ЗЕД	Шевчук В. і Мискін Ю. [49, с. 45–51] підкреслюють, що митна політика є одним з основних елементів системи державного впливу на зовнішньоекономічні процеси. Її мета — збалансувати інтереси держави, бізнесу й споживачів шляхом тарифного та нетарифного регулювання.
Митно-тарифне регулювання	Згідно з працями Мокія І., Полякової Ю. та Фільченко І. [43, с. 70–74], митно-тарифне регулювання є базовим інструментом забезпечення економічної безпеки держави. Воно визначає рівень митних ставок, порядок обчислення митної вартості товарів і пільгові режими імпорту/експорту.
Законодавча база митної справи	Основу законодавчого регулювання становлять: Закон «Про державну митну службу України» [4], Митний кодекс України [9], Закон «Про зовнішньоекономічну діяльність» [2] і Закон «Про Митний тариф України» [13]. Ці акти визначають структуру, повноваження, функції та принципи діяльності митних органів.
Інституційна структура системи митного управління	Відповідно до Наказу ДМСУ №25 [8] і Постанови КМУ №375 [10], митна система складається з центрального апарату, регіональних митниць та їхніх структурних підрозділів. Координацію діяльності здійснює Міністерство фінансів України [41], що формує загальну політику у сфері митної справи.
Міжнародно-правові основи діяльності митних органів	Угода ГАТТ [1], Протокол про вступ України до СОТ [24], Угода про асоціацію з ЄС [11] зобов'язують Україну дотримуватись принципів прозорості, недискримінації та гармонізації тарифних режимів. Це стимулює модернізацію митного законодавства та спрощення процедур контролю.

Джерело: складено автором на основі [1], [2], [4], [8–11], [13], [25], [27], [41], [43], [45], [49].

Сьогодні, у 2025 році, ЗЕД розглядається не лише як економічна функція, а як інструмент економічної безпеки та стійкості держави. Зокрема, вона:

- ~ сприяє диверсифікації ринків збуту й зменшенню залежності від окремих країн (зокрема, в контексті повномасштабної війни з РФ);
- ~ є джерелом залучення іноземних інвестицій і інтеграції до європейських економічних структур;
- ~ забезпечує адаптацію до міжнародних стандартів та норм (у т.ч. митних, технічних, екологічних);
- ~ формує умови для економічної дипломатії, зокрема в умовах санкцій, відбудови та розвитку критичної інфраструктури.

Таким чином, зовнішньоекономічна діяльність у сучасному вимірі – це стратегічний інструмент трансформації національної економіки, що забезпечує її конкурентоспроможність та стійкість у глобальному середовищі.

Нормативно-правове регулювання ЗЕД в Україні базується на поєднанні законодавчих, адміністративних та економічних методів. Основними нормативними актами, що регулюють цю сферу, є Закони України:

- ~ «Про зовнішньоекономічну діяльність»;
- ~ «Про міжнародний комерційний арбітраж»;
- ~ «Про порядок розрахунків в іноземній валюті» та інші.

Крім того, значну роль відіграють акти тарифного й нетарифного регулювання, ухвалені в межах компетенції державних органів, а також економічні заходи оперативного характеру. Зовнішньоекономічні угоди, укладені між підприємствами, також мають юридичну силу, якщо вони не суперечать чинному законодавству.

У світовій практиці виділяють дві основні групи методів регулювання ЗЕД – тарифні (мити, митні тарифи) та нетарифні (квоти, ліцензії, технічні стандарти, валютне регулювання тощо). Тарифні заходи спрямовані на формування доходів бюджету і захист національного виробника, а нетарифні – на контроль обсягів та напрямів зовнішньої торгівлі [50].

Організаційно-адміністративні методи включають державну реєстрацію суб'єктів підприємництва, ліцензування окремих видів діяльності, сертифікацію продукції, контроль за дотриманням митних процедур. Такі інструменти забезпечують прозорість і законність діяльності підприємств на міжнародному ринку.

Розвиток зовнішньоекономічної діяльності потребує від держави постійного удосконалення законодавства, спрощення процедур для експортерів і імпортерів, підвищення рівня цифровізації митних процесів. У сучасних умовах Україна поступово переходить від адміністративно-командних форм впливу до стимулювальних економічних методів – зменшення податкового навантаження, запровадження інструментів страхування експортних ризиків, розвитку державно-приватного партнерства.

Таким чином, ефективне державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності є передумовою зміцнення економічної незалежності держави, підвищення добробуту населення та інтеграції країни у світову економічну спільноту.

У системі державного управління економікою митні органи посідають особливе місце, оскільки саме через них реалізується більшість інструментів контролю, стимулювання та забезпечення законності у сфері зовнішньоекономічних зв'язків. Митна система є не лише механізмом фіскального збору, а й важливим чинником захисту національних інтересів, підтримання економічної безпеки та створення передумов для інтеграції країни у світовий економічний простір. Сучасна зовнішньоекономічна діяльність характеризується високим ступенем глобалізації, динамізму та взаємозалежності, що вимагає від держави ефективного інституційного контролю над зовнішньоторговельними потоками. У цьому контексті митні органи виступають центральним елементом державного регулювання, який поєднує адміністративну, економічну, безпекову та координаційну функції.

Митні органи формують систему взаємин між державою, суб'єктами підприємництва та міжнародними партнерами, забезпечуючи дотримання

вимог національного законодавства, міжнародних угод і стандартів у сфері торгівлі. Через митницю держава реалізує свої основні регуляторні завдання: контроль за обігом товарів, стягнення митних платежів, захист внутрішнього ринку, боротьбу з контрабандою, забезпечення економічної безпеки та сприяння розвитку експорту. Фактично, митниця є тим інституційним мостом, який з'єднує внутрішню економіку з глобальною системою торгівлі. Вона одночасно виконує функцію «економічного фільтра» й «економічного каталізатора»: з одного боку, фільтрує потоки товарів, контролюючи відповідність їх вимогам законодавства та безпеки, а з іншого – сприяє вільному руху добросовісних товарів і капіталів, полегшуючи міжнародний обмін.

З фіскальної точки зору, митні органи відіграють ключову роль у формуванні доходної частини державного бюджету. У більшості країн світу митні платежі становлять вагомий частку бюджетних надходжень. В Україні протягом останніх років частка митних доходів у загальній структурі державних фінансів коливалася від 30 до 40 відсотків, що свідчить про суттєву залежність фіскальної стабільності від ефективності митного адміністрування. Митниця забезпечує надходження через мита, податок на додану вартість при імпорті, акцизні збори та інші платежі. Водночас митна система виконує не лише суто фіскальну функцію, а й економічно-регуляторну. За допомогою зміни митних тарифів, ставок мита, надання пільг чи запровадження квот держава може впливати на структуру імпорту та експорту, стимулювати виробництво певних видів продукції, підтримувати вітчизняного виробника чи захищати стратегічні галузі від надмірної іноземної конкуренції. Таким чином, митні органи стають дієвим інструментом реалізації економічної політики держави [7].

Особливе значення митна система має у забезпеченні економічної безпеки держави. Контроль за переміщенням товарів, технологій, валютних цінностей і транспортних засобів через митний кордон є необхідною умовою для запобігання контрабанді, відмиванню коштів, нелегальному переміщенню

зброї, наркотиків, культурних цінностей чи екологічно небезпечних матеріалів. У цьому сенсі митні органи виконують функцію першої лінії оборони економічного простору країни. Вони контролюють не лише економічні, а й соціально-політичні ризики, пов'язані з міжнародними потоками товарів. Митна служба інтегрована в систему національної безпеки, тісно співпрацює з прикордонною, фінансовою, податковою та правоохоронною системами, забезпечуючи комплексну протидію економічним загрозам. Ефективне виконання цих завдань неможливе без розвитку сучасних інформаційно-аналітичних систем, автоматизації процесів митного контролю, а також гармонізації процедур з міжнародними стандартами, насамперед із нормами Європейського Союзу [47].

Митні органи також мають суттєвий вплив на формування сприятливого бізнес-клімату. Для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності митниця є першою інстанцією взаємодії з державою при експорті або імпорті товарів. Від того, наскільки прозоро, швидко й передбачувано відбувається митне оформлення, залежить конкурентоспроможність українських підприємств на зовнішніх ринках. Надмірна зарегульованість, складність процедур, непередбачувані рішення митних посадовців можуть стати серйозним бар'єром для бізнесу, тоді як ефективна й сервісно орієнтована митниця – навпаки, чинником економічного зростання. У сучасних умовах держава прагне перетворити митницю з карального чи суто фіскального органу на сервісну структуру, що надає якісні послуги бізнесу, забезпечує прозорість процедур і мінімізує людський фактор. Цьому сприяють електронне декларування, системи попереднього повідомлення, «єдине вікно» для подачі документів, автоматизований розподіл ризиків і запровадження сучасних аналітичних платформ.

Важливим аспектом ролі митних органів є їхня участь у реалізації міжнародних зобов'язань держави. Україна є членом Світової організації торгівлі, підписала низку угод про вільну торгівлю, активно просуває інтеграцію з Європейським Союзом, тому митна політика має бути узгоджена з

нормами міжнародного права, принципами прозорості, недискримінації, взаємного доступу до ринків. У цьому контексті митні органи є не лише виконавцями внутрішньої політики, а й дипломатичними суб'єктами, які забезпечують виконання міжнародних угод, співпрацюють із митницями інших країн, беруть участь у спільних інформаційних, безпекових і статистичних програмах. Саме через митні канали реалізуються угоди про взаємне визнання сертифікатів, правила походження товарів, боротьба з підробками та нелегальним імпортом. Таким чином, митні органи виконують функцію міжнародного комунікатора між економіками держав, що особливо важливо у процесі європейської інтеграції України.

Аналізуючи розвиток митної системи України, варто зазначити, що вона пройшла складний шлях трансформації від адміністративно-командної моделі до сучасної системи митного адміністрування. На початкових етапах основною метою було забезпечення фіскальних надходжень та контроль за імпортом. Проте з часом акценти поступово змістилися у напрямі лібералізації, полегшення процедур, запровадження принципів партнерства з бізнесом. Реформування митниці стало складовою частиною ширшої стратегії державного управління публічними фінансами та інтеграції України до європейського митного простору. Відповідно до вимог Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, наша держава зобов'язалася гармонізувати митне законодавство з Митним кодексом Союзу, модернізувати інфраструктуру, підвищити ефективність управління ризиками, запровадити електронні сервіси та спростити митні процедури. Ці процеси вимагають не лише технологічної модернізації, а й зміни управлінської культури, підвищення кваліфікації персоналу, боротьби з корупцією, створення умов для підзвітності та громадського контролю [38].

З аналітичної точки зору, митна система є одним із найчутливіших індикаторів стану економіки. Вона реагує на будь-які зміни у зовнішній торгівлі, валютному курсі, виробничих циклах чи політичних подіях. Ефективна митниця має бути гнучкою, здатною швидко адаптуватися до нових

викликів, збалансовувати інтереси фіскальної дохідності, економічної свободи та національної безпеки. Занадто жорстке митне регулювання може призвести до зниження інвестиційної привабливості, зменшення обсягів торгівлі, формування тіньових схем обходу митного контролю. Надмірна лібералізація, навпаки, може ослабити захист внутрішнього ринку, сприяти витоку капіталу та недоотриманню бюджетних доходів. Тому завдання митних органів полягає в пошуку оптимального балансу між відкритістю та контролем, між сприянням бізнесу та гарантією безпеки.

Важливо наголосити, що сучасна роль митних органів виходить за межі класичних функцій збору платежів і контролю товарів. Вона дедалі більше зміщується в площину стратегічного управління зовнішньоекономічними процесами. Митниця перетворюється на аналітичний центр, який акумулює статистичні дані про зовнішньоторговельні операції, проводить аналіз тенденцій, прогнозує ризики, пропонує уряду рішення щодо тарифної політики, участі в міжнародних програмах чи зміни митних режимів. Такий підхід дозволяє державі оперативно реагувати на коливання світових ринків, визначати потенціал експорту, оцінювати вплив міжнародних криз чи санкційних режимів на національну економіку [10].

Значна частина проблем сучасної української митниці пов'язана з інституційною слабкістю, корупційними ризиками та недостатнім рівнем автоматизації процесів. Відсутність ефективної системи управління ризиками, надмірна залежність від людського чинника, брак довіри з боку бізнесу й громадськості — все це гальмує повноцінну реалізацію функцій митних органів. Саме тому нинішні реформи спрямовані на цифровізацію, інтеграцію баз даних, впровадження електронних сервісів і міжнародних стандартів «митниці без паперу». Ці зміни мають на меті перетворити митницю на ефективний, прозорий і сервісно орієнтований інститут, який одночасно забезпечує наповнення бюджету, сприяє торгівлі та гарантує безпеку [15].

Варто також враховувати, що митна політика має безпосередній вплив на макроекономічні процеси. Зміни у митних тарифах, правилах походження,

технічних вимогах або в процедурі сертифікації можуть змінювати структуру експорту та імпорту, впливати на рівень цін, інфляцію, валютний курс і навіть зайнятість у певних галузях. Тому митні органи мають діяти не ізольовано, а в тісній координації з Міністерством фінансів, Міністерством економіки, Національним банком та іншими структурами, формуючи єдину економічну політику. Від ефективності цього узгодження залежить стабільність економічного розвитку.

У контексті воєнних викликів роль митних органів ще більше зростає. Вони забезпечують безперервність постачання критично важливих товарів, гуманітарної допомоги, військових матеріалів, одночасно контролюючи законність переміщення та недопущення зловживань. Митниця стала ключовим елементом економічного фронту, оскільки її діяльність безпосередньо впливає на фінансову стійкість держави, її можливості для відновлення після війни та подальшої інтеграції в європейський економічний простір.

Таким чином, роль митних органів у системі державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності є багатовимірною й комплексною. Вона охоплює фіскальну, економічну, безпекову, аналітичну, сервісну та міжнародну складові. Митниця не лише стягує платежі та контролює товари, а й формує політику, впливає на конкурентоспроможність національної економіки, визначає ефективність участі країни у світовій торгівлі. Ефективна митна система є одним із наріжних каменів економічного суверенітету держави, без якого неможливі стабільний розвиток, фінансова незалежність і інтеграція у глобальні ринки [23].

Для України, що перебуває у процесі масштабних реформ і прагне європейської інтеграції, розвиток сучасної митної служби є стратегічним завданням. Від прозорості, професіоналізму та технологічності митних органів залежить не лише фіскальна стійкість, а й імідж держави на міжнародній арені, рівень довіри інвесторів і партнерів, а головне — здатність національної економіки адаптуватися до глобальних викликів. Отже, митна служба має розглядатися не як допоміжний адміністративний інститут, а як потужний

інструмент державного регулювання, що визначає траєкторію розвитку зовнішньоекономічних зв'язків і впливає на економічну безпеку країни.

РОЗДІЛ 2

СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МИТНОЇ СПРАВИ В КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕД В УКРАЇНІ

2.1 Аналіз сучасного стану нормативно-правової бази митного регулювання ЗЕД

Приєднання України до Кіотської конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур зумовлює необхідність беззастережного впровадження її основоположних принципів у національне законодавство. Варто наголосити, що процес митного оформлення ґрунтується на низці принципів, які діють у межах однорідних суспільних відносин, що, у свою чергу, регулюються специфічними нормами митного права. Норми, які визначають процедуру митного оформлення, тісно взаємопов'язані з іншими інститутами митного законодавства, що часто ускладнює чітке окреслення меж між суміжними правовідносинами.

Відповідно до чинної редакції Митного кодексу України, митне оформлення визначається як здійснення митних формальностей, необхідних для випуску товарів та транспортних засобів комерційного призначення [1]. Автори «Митної енциклопедії» пропонують дещо ширше трактування цього поняття, розглядаючи митне оформлення як комплекс формальностей, необхідних для введення товарів у вільний обіг, їх експорту або переведення в інші митні режими. Термін «митне оформлення» часто вважають аналогом поняття «очищення» (clearance), яке використовується в Кіотській конвенції і означає здійснення митних формальностей, що дають змогу товарам отримати відповідний митний статус [2].

Посилена увага до правового регулювання процедур митного оформлення та митних режимів пояснюється потребою забезпечення ефективного державного контролю за переміщенням товарів і транспортних засобів через

митний кордон. Це стосується також запровадження обмежень і заборон на переміщення певних категорій товарів, які можуть становити загрозу національній безпеці, здоров'ю населення або екологічній ситуації в країні. Попри певну схожість, митне оформлення та митні режими є самостійними правовими інститутами з власним предметом регулювання.

Навіть без глибокого правового аналізу можна виділити митне оформлення як окрему категорію в системі митного права. Воно охоплює суспільні відносини, що виникають між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, перевізниками та митними органами під час переміщення товарів через митний кордон. Ці відносини мають чітку структуру та регулюються спеціальними правовими нормами, що формують інститут митного оформлення.

Система правового регулювання цього інституту відзначається складністю та диференційованістю. Законодавчі норми, що регламентують порядок митного оформлення, часто містять бланкетні та відсылні положення. Наприклад, згідно з частиною шостою статті 255 Митного кодексу України, у разі виявлення порушень митних правил митне оформлення регулюється нормами, які фактично належать до інституту митного контролю [1]. Водночас частина процедур, пов'язаних з митним оформленням, розташована в інших розділах кодексу, що ускладнює комплексне розуміння цього процесу.

Оптимізація правового механізму митного оформлення можлива лише через формування чіткої, логічно послідовної системи нормативних приписів, яка забезпечить належний рівень правового регулювання в галузі митної справи. Розкриття сутності правової природи інституту митного оформлення потребує глибокого аналізу понятійного апарату. Ключовим елементом у цьому контексті є слово «оформлення», що походить від дієслова «оформити» і означає надання певної форми чи завершеного вигляду. У юридичному розумінні воно вказує на встановлений порядок дій у межах певної процедури [3].

Більшість операцій, пов'язаних із митним оформленням, полягають у наданні митним органам необхідної інформації, яка може бути задокументована або передана усно чи в конклюдентній формі. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Питання, пов'язані із застосуванням митних декларацій» [5], суб'єкти митних правовідносин зобов'язані подавати повний пакет документів і відомостей, необхідних для здійснення оформлення. Саме документальний характер поданої інформації визначає особливість митних процедур і дозволяє тлумачити поняття «митне оформлення» у вузькому сенсі — як процес документального підтвердження результатів митного контролю.

Погоджуючись із цією позицією, слід враховувати, що не всі процедури митного оформлення мають документальний характер. Деякі з них виконуються в усній формі або передбачають організаційно-технічні операції, наприклад перевантаження товарів, їх переміщення в межах складу чи підготовку до транспортування. Ці операції хоч і не пов'язані безпосередньо з оформленням документів, проте мають важливе значення в логістиці митного процесу й регулюються спеціальними нормативними актами [26].

Узагальнюючи викладене, митне оформлення можна визначити як сукупність митних процедур, що полягають у виконанні встановлених формальностей посадовими особами митних органів за участю перевізників, декларантів, митних брокерів та інших учасників митного процесу. Ці дії спрямовані на надання товарам відповідного митного статусу та оформлення їх правомірного переміщення через державний кордон.

Формування та функціонування особливих правовідносин, які виникають у процесі здійснення митного оформлення, засвідчує наявність у цьому правовому інституті власного предмета правового регулювання. Йдеться про систему суспільних відносин, що з'являються під час проведення митного оформлення товарів і транспортних засобів комерційного призначення, які перетинають митний кордон України. Незважаючи на те, що ці правовідносини мають однорідний характер, операції, які здійснюються в їх межах, формують

окремі групи, що становлять відносно самостійні, але взаємопов'язані правові підсистеми.

Сучасна українська правова наука розглядає митне оформлення як комплексний правовий інститут, який складається з низки спеціалізованих субінститутів. До ключових із них належать інститути попередніх операцій, тимчасового зберігання та декларування. Водночас допоміжними складовими вважаються інститути митного брокера й митного перевізника. Таку позицію, зокрема, підтримує провідний фахівець у сфері митного права професор В.В. Ченцов [8], який наголошує на необхідності розглядати митне оформлення як структурно складну систему взаємодії кількох інституційних елементів.

Досліджуючи допоміжні інститути митного оформлення, слід звернути увагу на те, що чинне законодавство не закріплює окремо статусу митного експедитора. Водночас надання такому суб'єкту правового визначення суттєво б зменшило кількість проблем, які виникають у процесі митного оформлення, особливо під час організації транспортно-логістичних операцій. Саме тому доцільно законодавчо визначити статус митного експедитора поряд із митним перевізником, доповнивши відповідними положеннями розділ XV Митного кодексу України.

Загалом правовідносини, що виникають у сфері митного оформлення, є складовою ширшої системи правовідносин, пов'язаних із переміщенням товарів і транспортних засобів через митний кордон. Вони безпосередньо перетинаються з правовідносинами у сферах митного контролю, адміністрування митних платежів, визначення режимів тощо. Така комплексність вимагає узгодженого нормативно-правового регулювання, заснованого на принципах, які відображають фундаментальні засади державної митної політики. Принципи права, своєю чергою, виступають не лише теоретичною, але й методологічною основою правового регулювання.

Митний кодекс України визначає ключові принципи переміщення товарів і транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон, у тому числі принципи, що стосуються митного оформлення та митного контролю.

Зокрема, це принцип обов'язковості здійснення митного контролю й митного оформлення (стаття 318 МКУ), а також принцип мінімізації обсягу митних формальностей, необхідних для забезпечення дотримання законодавства України у сфері митної справи [1]. Зазначений перелік не є вичерпним і потребує подальшого поглибленого аналізу положень митного законодавства та практики їх застосування.

З огляду на комплексність і багатовимірність митного права, принципи митного оформлення доцільно розглядати як цілісну систему, що включає кілька рівнів:

~ по-перше, загальноправові принципи, серед яких — верховенство закону, недопущення підміни законності доцільністю, забезпечення прав і свобод людини, публічність та прозорість діяльності державних органів;

~ по-друге, міжгалузеві принципи, такі як достовірність і своєчасність подання інформації, чіткий розподіл повноважень між митними органами та їх посадовими особами;

~ по-третє, галузеві принципи, що відображають специфіку митного регулювання: безпосередня дія норм Митного кодексу України, зрозумілість і передбачуваність митного законодавства, рівність усіх учасників зовнішньоекономічної діяльності, активне використання цифрових технологій, а також заборона розпорядження товарами, які не пройшли повного митного оформлення;

~ по-четверте, інституційні принципи, що стосуються безпосередньо організації митного оформлення — єдність правил і процедур, обов'язковість декларування, диференціація норм залежно від виду митного режиму тощо.

Серед основних конституційних засад варто виділити принцип законності. Згідно зі статтею 6 Конституції України, діяльність усіх органів державної влади, включно з контролюючими структурами, має здійснюватися в межах їхніх повноважень і відповідно до закону [9]. У митному праві цей принцип тісно пов'язаний із принципом єдності митних правил на всій території України, що також відповідає статті 91 Конституції, де визначено, що

основи зовнішньоекономічної політики та митної справи встановлюються виключно законами України [9].

Не менш важливим є принцип прямої дії норм митного законодавства, який забезпечує їх однозначне тлумачення й застосування, усуваючи правову невизначеність. Такий підхід вимагає, щоб норми митного права були сформульовані чітко, зрозуміло та передбачувано, що, своєю чергою, сприяє стабільності правозастосовної практики. Як слушно зазначає професор В. Т. Комзюк, основоположні принципи діяльності митних органів базуються на нормах Закону України «Про державну службу», де, зокрема, закріплені принципи демократизму, законності та служіння народові України [10].

Особливої уваги заслуговує принцип гарантування прав і свобод людини, який відображає баланс між публічними інтересами держави та приватними інтересами суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Він покликаний забезпечити законність дій митних органів та недопущення порушення прав учасників митних правовідносин. З урахуванням сучасних підходів до державного управління, держава повинна не лише здійснювати контроль, а й створювати умови для спрощення процедур, сприяючи розвитку міжнародної торгівлі.

Дослідники І. В. Несторишен і І. І. Бережнюк слушно зауважують, що ефективність заходів зі сприяння міжнародній торгівлі значною мірою залежить від здатності митних органів знайти оптимальний баланс між контролем і спрощенням процедур [26]. Важливу роль у цьому процесі відіграє інститут уповноваженого економічного оператора (УЕО), передбачений статтею 12 Митного кодексу України. Він надає підприємствам, які відповідають визначеним критеріям, право користуватися спеціальними спрощеннями у митному оформленні. Залежно від рівня довіри та дотримання вимог безпеки, підприємствам можуть надаватися три типи сертифікатів:

- на спрощення митних процедур;
- щодо надійності та безпеки;
- комплексний сертифікат, що поєднує обидва попередні [9].

У сучасних умовах активної інтеграції України до міжнародного економічного простору питання удосконалення механізмів митного регулювання набуває особливого значення. Одним із найважливіших напрямів цієї діяльності є забезпечення ефективного митного оформлення, яке виступає ключовим інструментом реалізації державної політики у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Наявність спеціальних правовідносин, що виникають у процесі митного оформлення, свідчить про формування окремого правового інституту, предметом регулювання якого є суспільні відносини, що виникають при переміщенні товарів і транспортних засобів через митний кордон держави [9].

У межах цього інституту виділяються різноманітні правові підсистеми, які охоплюють такі напрямки, як здійснення попередніх операцій, тимчасове зберігання, декларування товарів, а також допоміжні інститути, пов'язані з діяльністю митних перевізників, брокерів чи експедиторів. Визначення правового статусу кожного з цих суб'єктів має важливе значення для забезпечення ефективного функціонування митної системи в цілому. Зокрема, закріплення на законодавчому рівні статусу митного експедитора дозволить підвищити правову визначеність у сфері митного оформлення та зменшити кількість спірних ситуацій, що виникають під час здійснення зовнішньоекономічних операцій[28].

Митне оформлення як процес є невід'ємною складовою всієї системи митних правовідносин, до яких належать також відносини у сфері митного контролю, адміністрування митних платежів, забезпечення дотримання правил переміщення товарів тощо. У цьому контексті важливою є роль принципів митного регулювання, які визначають методи, засоби та форми реалізації правових норм. Принципи митного оформлення виступають теоретичним і практичним підґрунтям для функціонування всієї системи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

У таблиці 2.1 представлено основні елементи нормативно-правової бази митного регулювання, що визначають порядок переміщення товарів через митний кордон України та забезпечують реалізацію державної митної політики.

Таблиця 2.1

Нормативно-правова база митного регулювання

Термін / аспект	Пояснення та аналітика	Законодавчі / нормативні джерела
Державна митна служба України	Регламентує організаційні та контрольні повноваження митних органів, їх права і обов'язки, порядок створення структурних підрозділів.	Закон України «Про державну митну службу України» від 23.03.1998 р. №1145/96 [7]
Зовнішньоекономічна діяльність	Визначає правові основи здійснення ЗЕД, умови імпорту та експорту товарів, відповідальність за порушення митних правил.	Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 р. №959-XII [8]
Митний тариф України	Встановлює ставки ввізного та експортного мита, правила застосування тарифів, порядок їх зміни та уніфікації.	Закон України «Про Митний тариф України» від 04.06.2020 р. №674-IX [19]; Проект Закону №2911-IX (2023) [32]
Митний кодекс України	Основний закон, що регулює митні процедури, контроль, оформлення товарів, транзит, права та обов'язки суб'єктів ЗЕД.	Митний кодекс України: Кодекс від 13.03.2012 р. №4495-VI [13]
Особливі умови щодо окупованих територій	Встановлює специфічні правила митного контролю та регулювання у зоні тимчасової окупації.	Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» від 18.01.2018 р. №2268-VIII [20]
Транзит товарів та митні гарантії	Регулює порядок застосування транзитних процедур, забезпечення сплати митних платежів, авторизації суб'єктів ЗЕД.	Постанова КМУ «Деякі питання реалізації положень Митного кодексу щодо надання авторизацій» від 27.09.2022 р. №1092 [24]; Закон України «Про приєднання до Конвенції про процедуру спільного транзиту» від 30.08.2022 р. №2555-IX [28]
Ставки митних зборів	Визначає розмір та порядок нарахування митних платежів на різні	Постанова КМУ «Про ставки митних зборів» від 27.01.1997 р. №65 [10]

категорії товарів.

Джерело: складено автором на основі [1–22].

Одним із базових принципів є принцип диференційованості правил митного оформлення, який забезпечує можливість застосування різних форм контролю залежно від категорії товарів, рівня ризику, характеру зовнішньоекономічної діяльності суб'єкта господарювання тощо. Для окремих категорій продукції чи підприємств, які відповідають встановленим стандартам безпеки та мають позитивну історію взаємодії з митними органами, може застосовуватися спрощена форма митного контролю. Такий підхід дозволяє скоротити час проведення митних процедур і зменшити адміністративне навантаження на бізнес, зберігаючи при цьому високий рівень контролю з боку держави.

Водночас принцип спрощення не повинен знижувати ефективність митного контролю. Всі операції, пов'язані з переміщенням товарів, мають залишатися під контролем держави, оскільки саме митна служба гарантує економічну безпеку країни, запобігаючи незаконному переміщенню товарів і ухиленню від сплати податків. Тому принцип спрощення реалізується у поєднанні з принципом обов'язковості митного контролю і митного оформлення, що передбачає здійснення таких процедур для всіх товарів і транспортних засобів, які перетинають кордон, за винятком випадків, прямо передбачених законодавством (наприклад, переміщення гуманітарної допомоги або дипломатичних вантажів).

Окремої уваги заслуговує принцип гуманності, який передбачає створення сприятливих умов для переміщення товарів, що мають гуманітарне або соціальне значення. Цей принцип особливо актуальний у кризові періоди, коли Україна потребує швидкого ввезення товарів першої необхідності, медичних засобів, продовольства чи технічної допомоги. Спрощення митного контролю у таких випадках не лише демонструє гнучкість державного регулювання, але й підкреслює гуманітарну спрямованість митної політики.

Україна, як держава-учасниця міжнародних торговельних угод, зобов'язалася імплементувати норми Кіотської конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур. Це вимагає приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів, спрямованих на мінімізацію бюрократичних процедур і забезпечення прозорості митних операцій. Проте слід враховувати, що впровадження положень Конвенції можливе лише за умови достатнього технічного, кадрового та матеріального забезпечення митних органів.

У контексті європейської інтеграції важливим напрямом є впровадження принципу оперативності, який передбачає оптимізацію процедур митного оформлення, скорочення термінів перевірки документів і прийняття рішень. Одним із практичних проявів цього принципу стало впровадження системи «єдиного вікна», яка забезпечує можливість подання всіх необхідних документів у електронній формі через єдиний інформаційний портал. Це дозволяє мінімізувати контакт між суб'єктом ЗЕД і посадовими особами митниці, тим самим знижуючи ризик корупційних проявів.

У 2025 році законодавче поле митного регулювання України значно розширилося, враховуючи потреби адаптації до стандартів ЄС, ведення воєнного стану та стимулювання економіки. Основою все ще залишається Митний кодекс України, який зазнав суттєвих змін у 2023–2025 роках. Зокрема, оновлено положення щодо електронного декларування, автоматичного ризик-менеджменту, посиленого контролю за подвійним використанням товарів, а також впровадження нових підходів до визначення митної вартості.

Закон «Про зовнішньоекономічну діяльність» також доповнено важливими нормами щодо участі держави в захисті національного виробника, унеможливлення обходу санкцій через треті країни та впровадження індикаторів доброчесності суб'єктів ЗЕД.

Додатково діють цільові закони, ухвалені у 2024–2025 роках. Наприклад, закон №4473-IX звільняє від мита та ПДВ імпорт оптичного волокна, що використовується у виробництві безпілотних систем. Інший закон — №3926-IX

— започатковує масштабну реформу митного адміністрування, впроваджуючи автоматичне призначення інспекцій, скорочення ручних перевірок та обов'язкову цифрову аналітику кожної операції.

На рівні підзаконних актів, постанова КМУ №703 від червня 2025 року встановлює нові правила проходження митного контролю, зокрема спрощений порядок для критичного імпорту та гуманітарної допомоги. Також було затверджено порядок реєстрації підприємств як авторизованих економічних операторів (АЕО), що забезпечує їм пільгові умови контролю та оформлення.

Крім того, санкційне законодавство у 2025 році стало повноцінною частиною митної політики. Воно визначає особливий порядок огляду товарів, посилену перевірку походження та кінцевого споживача, а також застосування індивідуальних обмежень до компаній, пов'язаних з країнами-агресорами.

Ці законодавчі нововведення свідчать про те, що митне регулювання в Україні більше не обмежується фіскальною функцією. Воно трансформується у складову економічної безпеки, оборони, інтеграції до європейського ринку та антикризового реагування в умовах війни та повоєнної відбудови.

Крім того, ефективна реалізація митних принципів сприяє зміцненню довіри між державою та бізнесом. Наявність чітких, прозорих і передбачуваних правил митного оформлення стимулює розвиток зовнішньоекономічної діяльності, підвищує конкурентоспроможність українських підприємств і покращує інвестиційний клімат. Саме тому важливо не лише закріплювати ці принципи на законодавчому рівні, а й забезпечувати їх практичну реалізацію через цифровізацію процедур, навчання кадрів та удосконалення організаційної структури митної служби[30].

Узагальнюючи викладене, можна зробити висновок, що система принципів митного оформлення є не просто набором теоретичних положень, а цілісним комплексом правових орієнтирів, який визначає зміст, межі та напрями діяльності митних органів. Кожен із принципів доповнює інший, формуючи логічно послідовну структуру, яка забезпечує баланс між інтересами держави та бізнесу. Таким чином, ефективне митне регулювання є одним із

ключових елементів державного управління у сфері зовнішньоекономічної діяльності, а вдосконалення правового механізму митного оформлення сприяє не лише розвитку економіки, але й підвищенню авторитету України на міжнародній арені.

2.2 Інституційне забезпечення митної справи з регулювання ЗЕД

Інституційне забезпечення митної справи в Україні у 2025 році характеризується одночасним посиленням вертикалі державного контролю та поступовим зростанням ролі партнерства з бізнесом і міжнародними структурами. Структура митного управління охоплює центральні органи виконавчої влади, спеціалізовані служби, а також механізми інституційної координації між секторами економіки, безпеки та міжнародної співпраці.

Ключову роль у реалізації державної політики в митній сфері відіграє Державна митна служба України, яка у 2025 році продовжує курс на цифровізацію процесів, зменшення корупційних ризиків і вдосконалення процедур контролю. Її функціонал охоплює як фіскальні, так і аналітичні завдання — зокрема, впровадження систем аналізу ризиків, моніторинг торгівлі, контроль за дотриманням санкційного режиму.

Міністерство фінансів України здійснює координацію митної політики на рівні міжвідомчих рішень, ухвалює фінансові нормативи, а також курує міжнародні переговори щодо митних преференцій та доступу до ринків. У 2025 році значну увагу Мінфін приділяє контролю за ефективністю роботи митниць, результативністю перевірок та впливом нововведень на надходження до бюджету.

Міністерство економіки формує стратегії розвитку зовнішньоекономічної діяльності, включаючи митну політику як інструмент стимулювання експорту, підтримки інвесторів і приєднання до нових торгових режимів. У співпраці з митними органами воно впроваджує механізми пріоритетного оформлення

товарів, що мають стратегічне значення для економіки, зокрема обладнання, технології, оборонні системи.

Окреме місце у 2025 році займає інституційна взаємодія з міжнародними організаціями. Україна активно співпрацює з WCO (Світовою митною організацією), DG TAXUD (податково-митний департамент ЄС), а також користується технічною підтримкою Програми митного сприяння (EU4PFM). Це дозволяє впроваджувати європейські митні стандарти, включаючи контроль після випуску, індикатори ризиків та моделі «митниці без контакту».

У 2025 році значно розширено функції міжвідомчої координації. Залучення СБУ, Держприкордонслужби, Державної служби експортного контролю та Національного агентства з питань запобігання корупції дозволяє створити єдиний аналітичний простір навколо митного регулювання. Особливо це важливо в контексті виявлення схем ухилення, фінансування тероризму або порушення ембарго.

Інституційний ландшафт митної справи в Україні також включає громадські ради, бізнес-об'єднання та зовнішньоекономічні асоціації. У 2025 році значно зростає роль публічно-приватного діалогу в контексті реформи митниці — зокрема, щодо впровадження статусу авторизованого економічного оператора, визначення галузей критичного імпорту та спрощення перевірок.

Інституційне забезпечення включає комплекс заходів держави та органів місцевого самоврядування, спрямованих на створення нових або трансформацію існуючих інституцій, норм, правил та організаційних структур. Воно охоплює законодавчо-правове регулювання, формування ефективних організаційних підрозділів, а також кадрове забезпечення, яке сприяє належному виконанню державних функцій. Важливою складовою цього процесу є інтеграція державних інститутів із економічними та соціальними механізмами для забезпечення стабільності та розвитку регіонів і національної економіки загалом.

Одним із ключових аспектів інституційного забезпечення є створення ефективного середовища для функціонування зовнішньоекономічної

діяльності. Це включає формування та розвиток органів законодавчої і виконавчої влади, які реалізують державні інтереси та сприяють покращенню інституційного середовища для ведення бізнесу і торгівлі. У сфері митного регулювання інституційне забезпечення охоплює застосування фіскальних інструментів, спрямованих на підвищення ефективності зовнішньої торгівлі, контроль за дотриманням митних правил та впровадження сучасних процедур управління потоками товарів через кордон.

Інституційне забезпечення розглядається як динамічний процес, що передбачає одночасне формування інститутів – усталених правил і норм, які впливають на поведінку учасників ринку, та організаційних структур – підприємств, інфраструктури та державних органів. Цей процес поєднує нормативно-правові акти, організаційні механізми та функціональні правила, що регулюють ринок, ціноутворення, конкуренцію, трудові відносини та підприємницьку діяльність. Такий підхід дозволяє створити системне, інтегроване середовище, у якому держава забезпечує ефективне функціонування як базових, так і похідних інститутів у відповідних інституціональних умовах[35].

Звернення до нормативно-правових актів демонструє, що інституційне забезпечення передбачає не лише створення нових, але й реорганізацію існуючих структур, а також кадрову підготовку для належного виконання функцій державних органів. У контексті митної справи це передбачає формування системи органів митного спрямування, розробку комплексних програм реформування та стратегічних планів розвитку, спрямованих на оптимізацію функціонування митниць, підвищення ефективності їх діяльності та забезпечення належного контролю за виконанням митного законодавства.

На сьогодні ще не вирішено питання щодо уніфікації нормативно-правових актів, які регламентують обсяг повноважень та порядок виконання завдань, що покладаються законодавством України на Державну фіскальну службу та її територіальні підрозділи. Існує значна невизначеність щодо місця цієї служби у системі органів виконавчої влади, її компетенції, організаційної

специфіки та правового забезпечення діяльності, що впливає не лише на теоретичний, а й на практичний аспект управління. Нечіткість у визначенні статусу центрального органу виконавчої влади та адміністративно-правових відносин уповноважених органів негативно позначається на ефективності управлінської вертикалі, погіршуючи якість зовнішньої владно-розпорядчої діяльності.

Ризики, пов'язані з організаційною системою митних органів, можуть стати безпосередньою загрозою для ефективного здійснення митної діяльності, що, у свою чергу, визначається як митний ризик. Інституційне забезпечення державної митної справи передбачає послідовну еволюцію законодавчої та організаційної бази, що охоплює кілька етапів розвитку. Перший етап охоплює період від проголошення державного суверенітету України до прийняття першого Митного кодексу та закону про Єдиний митний тариф у 1991–1992 рр., коли формувалися початкові організаційні та правові засади функціонування митної системи[32].

Другий етап – з 1992 р. до набрання чинності другим Митним кодексом у 2004 році – характеризувався активізацією міжнародної співпраці та розвитком взаємодії з митними органами інших держав. Третій етап – з 2004 до 2012 року – був зумовлений економічними, соціальними та політичними змінами в країні, зокрема активізацією процесів інтеграції України до Світової організації торгівлі та підписанням угоди про асоціацію з ЄС. Четвертий етап, що триває з 2012 року й до сьогодні, характеризується адаптацією національного митного законодавства до міжнародних та європейських стандартів, пошуком оптимальної моделі інституційної організації митного механізму та реформуванням структури державних органів, відповідальних за формування та реалізацію митної політики[31].

В умовах сучасного розвитку виникає необхідність створення прозорої та комплексної законодавчої системи, яка забезпечуватиме ефективну роботу органів митного спрямування, сприятиме міжнародній торгівлі та гарантуватиме безпеку держави, її громадян і фінансових інтересів. Аналіз

положень Митного кодексу дозволяє зробити висновок, що нормативно-правова база державної митної справи України включає Конституцію, Митний кодекс, інші закони, що регулюють митну діяльність, міжнародні договори, ратифікація яких здійснена Верховною Радою України, а також підзаконні акти, видані на основі Митного кодексу та інших законодавчих документів.

Конституція України визначає основи інституційного забезпечення митної політики, встановлюючи ключові принципи зовнішньоекономічної діяльності та організації державного управління. Вона закріплює, що зовнішня політика держави повинна забезпечувати національні інтереси та безпеку, здійснюватися на засадах мирного та взаємовигідного співробітництва з міжнародними партнерами, відповідно до загальновизнаних принципів і норм міжнародного права. Крім того, Конституція передбачає, що виключно законами визначаються основи зовнішньоекономічних відносин, митної справи, системи оподаткування, функціонування спеціальних економічних зон, а Кабінет Міністрів України організовує та координує здійснення зовнішньоекономічної діяльності та митного регулювання. Таким чином, Конституція закладає фундамент для розвитку державної митної політики, задаючи рамки, в межах яких можуть функціонувати нормативно-правові акти, підзаконні документи, а також організаційні та фінансові механізми.

Важливим аспектом інституційного забезпечення є міжнародно-правовий вимір. Україна, ратифікуючи міжнародні угоди та конвенції, інтегрує глобальні стандарти у своє національне законодавство. До ключових міжнародних документів належать Конвенція про тимчасове ввезення товарів, Митна конвенція про міжнародне перевезення вантажів із застосуванням книжки МДП, Конвенція про взаємну адміністративну допомогу у боротьбі з порушеннями митного законодавства, Конвенція Гармонізованої системи опису та кодування товарів, Конвенція Кіото щодо спрощення та гармонізації митних процедур, а також конвенції щодо узгодження контролю вантажів на кордонах. Ці документи не лише встановлюють правила міжнародного товарообігу, а й

сприяють підвищенню ефективності митного контролю та зниженню ризиків нелегальної торгівлі, контрабанди та фінансових порушень.

Національні закони, у свою чергу, є основним інструментом реалізації державної митної політики. Вони повинні бути узгоджені з Конституцією, міжнародними нормами, спрямовані на захист інтересів держави, підтримку внутрішнього ринку та розвиток економіки. До таких законів належать: Закон України «Про державну митну службу», Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність», Митний кодекс України, Закон України «Про Митний тариф України», а також окремі підзаконні акти, постанови Кабінету Міністрів та накази Державної фіскальної служби. Ці документи регламентують права та обов'язки митних органів, порядок здійснення митного контролю, адміністрування митних платежів, забезпечення авторизацій, організацію транзиту товарів та спрощене оформлення гуманітарної допомоги [35].

Інституційне забезпечення митної політики включає не лише формування законодавчої бази, а й організаційні та кадрові механізми. Це передбачає створення або удосконалення структурних підрозділів Державної фіскальної служби, регіональних митниць, відділів контролю та адміністрування, підготовку кваліфікованих кадрів, розробку процедур внутрішнього контролю та управління ризиками. Організаційна структура митних органів повинна забезпечувати ефективний контроль потоків товарів і послуг через митний кордон, водночас спрощуючи процедури для добросовісних суб'єктів господарювання та мінімізуючи адміністративні бар'єри[19].

Важливо зазначити, що розвиток митного законодавства України відбувався у кілька етапів. Перший етап охоплює період від проголошення державного суверенітету до прийняття перших законодавчих актів щодо митної системи. Другий етап включає формування організаційних та правових засад у 1990-х роках, активізацію міжнародної співпраці та розробку перших Митних кодексів. Третій етап характеризується економічними, політичними та соціальними змінами, інтеграцією України до Світової організації торгівлі та

укладенням угоди про асоціацію з ЄС. Четвертий етап, який триває до сьогодні, відзначається адаптацією національного митного законодавства до європейських та міжнародних стандартів, удосконаленням організаційної структури митних органів та пошуком оптимальної моделі управління державною митною справою.

Згідно з положеннями п. 34-1 ст. 4 Митного кодексу України, до складу органів доходів і зборів належать центральний орган виконавчої влади, який відповідає за формування та реалізацію державної податкової і митної політики, а також митниці та митні пости. Це положення закріплює ключову роль центрального органу у координації діяльності всіх підпорядкованих структур та забезпеченні належного функціонування системи збору податків і митних платежів.

Реформування органів державної влади, яке призвело до створення Державної фіскальної служби України (ДФС), визначило необхідність перегляду та вдосконалення підходів до організації її діяльності. Одним із стратегічних напрямів цього процесу є врахування міжнародного досвіду управління фіскальними органами та аналіз попередніх моделей роботи Міністерства доходів і зборів України, Державної податкової служби та Державної митної служби. Такий комплексний підхід дозволяє сформувати ефективну систему адміністрування податків і митних платежів, яка оцінюватиметься не лише за показниками наповнення державного бюджету, але й за рівнем сервісу для платників та зручністю взаємодії з державними органами[19].

Митниця, як територіальний орган центрального органу виконавчої влади, відіграє ключову роль у реалізації державної податкової та митної політики, підпорядковуючись безпосередньо центральному органу. Важливо підкреслити, що законодавство забороняє втручання інших територіальних підрозділів у діяльність митниць, що забезпечує незалежність та чіткість у виконанні їхніх функцій. Це положення створює правову основу для

ефективного управління митними процесами та мінімізує ризики конфліктів між різними структурними підрозділами.

Досвід показує, що результативність митниць як безпосередніх виконавців державної митної справи значною мірою залежить від рівня правового регулювання не лише щодо їх створення, а й щодо організації внутрішньої діяльності. Невизначеність у правовому статусі чи процедурних механізмах може призводити до неузгодженостей у роботі, що негативно впливає на ефективність державного контролю та створює потенційні перешкоди для стабільного функціонування системи митного адміністрування. Саме тому постійна увага до вдосконалення нормативно-правової бази та чіткого визначення повноважень митниць є необхідною умовою для підвищення ефективності діяльності Державної фіскальної служби України.

Митний пост виступає як відокремлений структурний підрозділ митниці і здійснює безпосереднє виконання завдань органів доходів і зборів на території своєї юрисдикції. Відповідно до ст. 546 Митного кодексу України, митні пости створюються у населених пунктах, на залізничних станціях, аеропортах, морських і річкових портах та на інших об'єктах за потребою. Ці підрозділи відповідають за проведення митного контролю, оформлення товарів та транспортних засобів, забезпечують дотримання митного законодавства безпосередньо на місцях та підтримують порядок у зонах своєї діяльності.

Серед ключових суб'єктів інституційного забезпечення державної митної політики особливе місце займає Міністерство фінансів України. Воно координує діяльність центральних органів виконавчої влади у сфері податкової та митної політики, контролює виконання завдань Державної митної служби та здійснює нормативно-правове регулювання у фінансовій, бюджетній, податковій та митній сферах. Міністерство фінансів формує стратегії, розробляє політику та забезпечує реалізацію ключових завдань, які сприяють стабільності державних фінансів, розвитку економіки та безпеці зовнішньоекономічної діяльності.

Законодавство України, зокрема Закон «Про зовнішньоекономічну діяльність», визначає широкий спектр суб'єктів, які беруть участь у формуванні та реалізації державної митної політики. Серед них – Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Національний банк України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі, Антимонопольний комітет та Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі. При цьому перелік таких суб'єктів не є вичерпним, оскільки реалізація митної політики може залучати як державні, так і недержавні структури залежно від конкретних завдань і напрямів діяльності.

Розширена та системна організація роботи митниць і митних постів, у поєднанні із сучасними технологіями автоматизації та електронного декларування, дозволяє забезпечити ефективний контроль за зовнішньоекономічними потоками, зменшити ризики корупційних проявів та підвищити прозорість митних процедур. Водночас створення ефективної кадрової політики і постійне підвищення кваліфікації персоналу дозволяє органам митного спрямування оперативно реагувати на нові виклики, забезпечувати дотримання міжнародних стандартів та сприяти розвитку зовнішньоекономічної діяльності країни.

Таким чином, територіальні органи центрального органу виконавчої влади, зокрема митниці та митні пости, формують ключовий рівень реалізації державної митної політики. Їхня ефективність залежить від чіткого нормативного регулювання, професійної підготовки персоналу, сучасних технологій контролю та інтеграції діяльності з центральними органами влади. Сучасна стратегія розвитку митної служби України спрямована на створення прозорої, ефективної та технологічно оснащеної системи, яка забезпечує не лише виконання бюджету, але й сприяє захисту національних економічних інтересів та безпеки держави.

2.3 Особливості взаємодії митних органів з учасниками зовнішньоекономічної діяльності

Українське законодавство чітко визначає порядок взаємодії митних органів з іншими державними структурами. Стаття 258 Митного кодексу України передбачає, що при здійсненні контролю за переміщенням товарів через митний кордон, які містять об'єкти права інтелектуальної власності, митні органи діють у тісній координації з іншими уповноваженими державними органами відповідно до чинного законодавства. Ця норма забезпечує правову визначеність щодо компетенції митниць та підвищує ефективність процедур контролю. При цьому взаємодія митних органів з іншими державними структурами передбачає обмін інформацією, координацію дій у разі виявлення порушень прав інтелектуальної власності, а також участь у спільних заходах із запобігання контрабанді та нелегальному ввезенню чи вивезенню товарів, що містять об'єкти інтелектуальної власності.

Розвиток законодавчої бази у сфері захисту інтелектуальної власності пов'язаний із реформами митних органів, зокрема із створенням Державної фіскальної служби України, яка об'єднала функції податкової та митної адміністрації. Така структурна трансформація дала можливість впровадити сучасні підходи до організації діяльності митних органів, використовуючи міжнародний досвід і враховуючи практику роботи попередніх органів, таких як Міністерство доходів і зборів України, Державна податкова служба та Державна митна служба. Ефективність діяльності Державної фіскальної служби вимірюється не лише рівнем наповнення бюджету, але й якістю надання послуг платникам, що безпосередньо впливає на дотримання прав інтелектуальної власності та розвиток зовнішньоекономічної діяльності.

Важливо зазначити, що митні органи не діють ізольовано, а здійснюють взаємодію з іншими органами державної влади, включаючи правоохоронні структури, митниці інших країн та міжнародні організації. Так, відповідно до статей 26-29 МКУ, митні органи можуть залучати правоохоронні органи до

перевірки інформації щодо потенційних порушень прав інтелектуальної власності. Цей підхід дозволяє забезпечити комплексний контроль, поєднуючи адміністративні та кримінально-правові механізми захисту прав. Взаємодія здійснюється через обмін інформацією, узгодження процедур та спільні операції, що підвищує оперативність реагування та ефективність заходів щодо запобігання порушенням[23].

Історичний аспект взаємодії митних органів з іншими державними структурами демонструє, що Україна послідовно впроваджує нормативні акти, які регламентують порядок співпраці на кордоні. Зокрема, Статут залізниць України та спільний наказ Міністерства транспорту і Державної митної служби визначають порядок переміщення товарів у вантажних залізничних поїздах через митний кордон. Такі нормативні акти забезпечують єдність процедур та підвищують безпеку перевезень, мінімізують ризики порушень прав інтелектуальної власності і сприяють більш прозорому адмініструванню митних платежів.

З метою посилення боротьби з контрабандою та забезпечення максимального використання потенціалу зацікавлених міністерств і державних установ, Державний митний комітет України ще у 1994 році затвердив Інструкцію про взаємодію правоохоронних та інших державних органів у боротьбі із злочинністю. Цей документ створив механізм координації дій між МВС, Службою безпеки України, Державною митною службою та Державною прикордонною службою, що дозволило ефективно запобігати, розкривати та розслідувати порушення у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Важливо, що така взаємодія охоплює широкий спектр питань, включаючи незаконне ввезення або вивезення об'єктів інтелектуальної власності, наркотичних та сильнодіючих речовин, зброї, предметів культурної та історичної спадщини. Цей досвід демонструє необхідність комплексного підходу, коли контроль на кордоні здійснюється не тільки митними органами, але й іншими зацікавленими державними структурами.

Для підвищення ефективності взаємодії, координації зусиль і чіткого розмежування функцій на державному кордоні, у 1995 році була розроблена "Інструкція про взаємодію та розмежування функцій щодо здійснення контролю на державному кордоні", яка об'єднала зусилля Державного комітету у справах охорони державного кордону, Державної митної служби, МВС, Служби безпеки України, Міністерства транспорту, Міністерства закордонних справ, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства сільського господарства і продовольства, Міністерства юстиції та інших відомств. Взаємодія здійснюється за узгодженням із Генеральним прокурором України і має на меті чітко визначення компетенції органів, уникнення дублювання функцій та підвищення ефективності контролю за переміщенням товарів через кордон, у тому числі тих, що містять об'єкти інтелектуальної власності.

Порядок реєстрації об'єктів права інтелектуальної власності в митному реєстрі, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 13 квітня 2007 р. № 622, визначає алгоритм отримання інформації та взаємодії митних органів з іншими правоохоронними та контролюючими органами, а також з власниками прав у разі призупинення митного оформлення товарів за ініціативою митного органу. Даний порядок є ключовим інструментом у забезпеченні дотримання прав інтелектуальної власності, оскільки дозволяє митним органам на етапі митного контролю оцінювати ризики порушення прав, здійснювати призупинення оформлення товарів і своєчасно повідомляти правовласників. Така система взаємодії забезпечує оперативний обмін інформацією, формування рекомендацій щодо можливості використання отриманих даних під час митного контролю та сприяє комплексному захисту прав інтелектуальної власності[33].

Особливої уваги заслуговує роль правовласників у процесі взаємодії з митними органами. Митні органи отримують від них інформацію про товари, що містять об'єкти права інтелектуальної власності, про самі об'єкти, а також додаткову інформацію, яка може бути використана для запобігання порушенням під час переміщення через митний кордон. Ця взаємодія

передбачає не тільки надання даних, але й участь правовласників у процесі контролю та оцінки ризиків, що дозволяє більш точно ідентифікувати потенційні порушення та оперативно вживати заходи реагування.

У практичному вимірі взаємодія митних органів з іншими державними структурами та правовласниками дозволяє формувати систему, у якій забезпечується баланс між дотриманням прав інтелектуальної власності та полегшенням умов зовнішньоекономічної діяльності. Це досягається через впровадження автоматизованих систем, електронного декларування, обміну даними між митними органами України та митними органами інших держав, а також міжнародними організаціями, що дозволяє оперативно реагувати на потенційні порушення і забезпечує прозорість процедур.

Загалом, взаємодія митних органів з іншими державними структурами та учасниками зовнішньоекономічної діяльності є складним багаторівневим процесом, який включає координацію, обмін інформацією, нормативно-правове регулювання, застосування сучасних технологій і методик управління ризиками. Ефективність такої взаємодії визначає не тільки рівень захисту прав інтелектуальної власності, але й загальний стан зовнішньоекономічної безпеки України, розвиток її економічного потенціалу та інтеграцію у світову торгівлю[51].

Митні органи в Україні постійно вдосконалюють інституційні механізми взаємодії, виходячи з вимог міжнародного права, зокрема положень Світової організації торгівлі та двосторонніх міжнародних угод. Введення митного реєстру об'єктів права інтелектуальної власності, автоматизованих систем перевірки, стандартизація процедур призупинення митного оформлення товарів і регулярне оновлення нормативної бази дозволяють підвищити рівень контролю, мінімізувати ризики порушень і створити передумови для більш ефективної боротьби з контрафактною продукцією та іншими правопорушеннями.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МИТНОЇ СИСТЕМИ З РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕД

3.1 Напрями гармонізації митного законодавства України з міжнародними стандартами

Мета митної політики України, сформульована в рамках Національної стратегії доходів, полягає у перетворенні держави на ключовий східний митний кордон Європейського Союзу. Цей стратегічний напрямок передбачає комплексну модернізацію митної системи, її гармонізацію з європейськими стандартами та активну протидію незаконному обігу товарів. За даними прес-служби Міністерства фінансів України, впровадження цих заходів має забезпечити інтеграцію української митниці до загальноєвропейського економічного та регуляторного простору та створити умови для підвищення економічної безпеки держави.

Національна стратегія доходів передбачає низку ключових ініціатив, спрямованих на оновлення нормативно-правової бази митної служби, оптимізацію процедур контролю та вдосконалення системи боротьби з контрабандою. Одним із пріоритетів є гармонізація українського законодавства з положеннями Митного кодексу ЄС, що включає ухвалення нового Митного кодексу України. Така гармонізація створює правову основу для впровадження європейських практик, підвищує прозорість митних процедур і сприяє зниженню корупційних ризиків. Впровадження адміністративної реформи митної служби стає обов'язковою умовою для досягнення цих цілей, адже без модернізації організаційної структури неможливо ефективно реалізувати стратегічні заходи.

Кабінет Міністрів України у березні 2023 року доручив Міністерству фінансів підготувати Національну стратегію доходів на 2024–2030 роки.

Стратегія стала важливою передумовою для затвердження програм розширеного фінансування Міжнародним валютним фондом, загальний обсяг якого становить 15,6 млрд доларів США. МВФ підкреслив необхідність підвищення спроможності України у зборі власних доходів, зокрема шляхом удосконалення митних процедур. Таким чином, реалізація окреслених заходів не лише наближає українську митну систему до стандартів ЄС, але й істотно посилює економічну безпеку держави, що є критично важливим у контексті інтеграції до європейського митного простору.

Ефективне функціонування митниці вимагає комплексного підходу, який включає оцінку діяльності митних органів, узгодження митної політики з національними інтересами та формування довгострокових стратегічних планів. Для цього необхідно впроваджувати системні зміни, спрямовані на підвищення якості роботи митної служби, її здатності адаптуватися до сучасних викликів та реагувати на нові ризики. При цьому важливе значення має участь не лише державних органів, а й бізнес-структур та громадських організацій, які пропонують концепції реформування митниці. Проте більшість ініціатив часто не враховують реальний стан митної безпеки та функціональні можливості служби, мають популістський характер і не можуть забезпечити системні результати.

Одним із таких прикладів є пропозиції щодо повного перезавантаження митної служби та ліквідації «сірих» схем, висловлені Українською радою бізнесу. Подібні ініціативи, якщо вони базуються лише на зовнішніх експертних оцінках, ризикують знизити ефективність роботи митниці та можуть призвести до негативних наслідків, включаючи послаблення державного контролю. Натомість комплексна цифровізація митних процесів здатна стати ефективним механізмом протидії «сірим» ринкам. Інтеграція даних від різних державних структур, таких як податкова служба, Міністерство економіки, Антимонопольний комітет, Держспоживслужба, а також інформації від міжнародних партнерів і перевізників, дозволяє формувати єдину аналітичну платформу для оцінки ризиків і прийняття оперативних рішень.

Всесвітня митна організація активно впроваджує концепцію «Розумна митниця», що передбачає застосування штучного інтелекту, машинного навчання, блокчейну та хмарних обчислень. Україна також здійснює цифрову трансформацію митної служби, впроваджуючи безпаперові процедури, системи кіберзахисту та сучасні IT-рішення. Це сприяє підвищенню прозорості, боротьбі з корупцією та узгодженню українських митних процесів із європейськими стандартами. Цифровізація стає ключовим інструментом забезпечення митної безпеки та ефективного адміністрування державних доходів, одночасно створюючи основу для сталого економічного розвитку.

У процесі євроінтеграції Україна продовжує активну гармонізацію свого митного законодавства з міжнародними нормами, зокрема — стандартами Європейського Союзу та Всесвітньої митної організації (WCO). Цей процес охоплює не лише технічну адаптацію термінології та процедур, а й переосмислення ролі митниці в економічній, безпековій і цифровій системах держави. Гармонізація відбувається поступово, через ухвалення змін до чинних актів, впровадження нових регламентів, а також — через загальнонаціональні ініціативи, серед яких ключовою у 2025 році є підготовка нового Митного кодексу України (МКУ).

Обговорення нового МКУ розпочалося в середині 2025 року як відкритий процес, який охоплює участь профільних міністерств, Державної митної служби, бізнес-асоціацій, міжнародних експертів та громадськості. Основна мета реформи — створення єдиного, прозорого, передбачуваного митного середовища, яке повністю відповідатиме нормам ЄС та міжнародній практиці. Новий кодекс має замінити фрагментарно оновлений акт 2012 року й інтегрувати в себе напрацювання, що накопичилися за роки співпраці з ЄС та участі у глобальних торговельних механізмах.

Принциповими аспектами нового МКУ є максимальна цифровізація процедур, скорочення ручного контролю, спрощення імпорту-експорту через системи авторизованих економічних операторів, а також — чітке врегулювання транзитних, гуманітарних та військових поставок. Крім того, акцент робиться

на зменшенні дискреційності рішень митних інспекторів та чітких стандартах відповідальності суб'єктів ЗЕД.

Обговорення проекту кодексу супроводжується паралельною імплементацією електронних платформ, що готують інституційну базу для його впровадження. Гармонізація в цьому контексті не є лише юридичною категорією — вона набуває стратегічного значення як запорука ефективного доступу України до спільного митного простору ЄС, що є частиною переговорного треку щодо вступу в Союз.

Боротьба з «сірим» ринком, за словами представників США, є критично важливою для забезпечення бюджетних надходжень та економічної стабільності. Цей процес передбачає не лише контроль за митними операціями, а й комплексну інтеграцію з іншими реформами, спрямованими на підвищення прозорості державного управління, боротьбу з корупцією та створення умов для розвитку легального бізнесу. Ефективне впровадження антикорупційних заходів на митниці забезпечує не лише фінансові надходження до державного бюджету, але й формує довіру до державних інституцій та стабільність економічного середовища.

Боротьба з корупцією на митниці є одним із ключових напрямів сучасної державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки та наповнення державного бюджету. Очікувані результати такої боротьби виходять далеко за межі простого збільшення доходів держави, оскільки вони безпосередньо впливають на ефективність контролю за товарними потоками через митний кордон, захист національних економічних інтересів, а також на формування довіри до державних інституцій як серед громадян, так і серед бізнес-структур. Збільшення доходів державного бюджету залишається одним із основних показників ефективності митних органів, проте сучасні виклики вимагають комплексного підходу, що включає оцінку роботи не лише митниці, а й суміжних державних структур, залучених до контролю зовнішньоекономічної діяльності.

Контроль за товарами, що перетинають державний кордон, має вирішальне значення для забезпечення безпеки громадян, попередження ввезення небезпечних або заборонених товарів, а також запобігання незаконному вивезенню стратегічно важливих продуктів і ресурсів. Цей аспект діяльності митниці є більш комплексним, ніж здається на перший погляд, оскільки передбачає не лише пряме митне оформлення, а й взаємодію з численними державними органами, включно з правоохоронними структурами, органами контролю якості, податковою службою та іншими зацікавленими установами. Системна оцінка роботи цих органів поки що не проводиться на регулярній основі, що створює ризики недооцінки ефективності митного контролю та пропуску порушень.

Захист митних інтересів держави є ключовою метою митної політики, проте вона не обмежується простим адмініструванням доходів бюджету. Сучасна митна політика має враховувати широкий спектр завдань, спрямованих на зміцнення економічної стабільності, підвищення конкурентоспроможності національної економіки та інтеграцію в міжнародні торговельні процеси. До основних завдань реформування митної політики належить формування індустріальної економіки з високою доданою вартістю. Це передбачає підтримку виробництва конкурентоспроможної продукції, яка має попит на міжнародних ринках, через застосування оптимальних митно-тарифних і нетарифних заходів, що враховують національні економічні інтереси та стратегічні пріоритети розвитку держави.

Пріоритет національних інтересів у міжнародних зобов'язаннях є ще одним важливим аспектом. Рішення щодо митного регулювання мають базуватися не лише на вимогах міжнародних організацій, але й на реальному рівні життя громадян, потребах економіки та стані внутрішніх ринків. У цьому контексті митна політика виступає інструментом збалансування міжнародних вимог і національних пріоритетів, що дозволяє державі ефективно захищати власний ринок і одночасно інтегруватися в глобальні торговельні процеси.

Безпека громадян і держави через посилення митного та податкового контролю є ще одним критично важливим завданням. Надійний контроль за рухом товарів від виробника до кінцевого споживача дозволяє запобігати потраплянню на ринок небезпечних або фальсифікованих продуктів, а також унеможлиблює незаконне переміщення стратегічно важливих ресурсів. Для цього необхідно створити ефективну систему моніторингу та аналізу інформації, що надходить від різних державних органів, включаючи податкову службу, органи сертифікації, митних партнерів у міжнародних операціях, перевізників та логістичні компанії.

Інвестування в людський капітал є ще одним аспектом, без якого неможливе ефективне реформування митної служби. Підтримка науки, освіти, медицини та професійної підготовки кадрів створює умови для формування суспільства, яке поважає державу і підтримує її органи, зокрема митні. Підвищення кваліфікації співробітників митних органів, розвиток аналітичних та управлінських компетенцій дозволяє ефективніше впроваджувати інноваційні рішення, використовувати сучасні ІТ-системи та аналітичні інструменти, а також знижувати рівень корупційних ризиків.

Основні принципи вдосконалення митної політики включають захист національних економічних та митних інтересів, ефективне використання митно-тарифних і нетарифних інструментів для охорони внутрішнього ринку від небезпечних та неконкурентоспроможних імпортованих товарів, сприяння розвитку індустріальної економіки з високою доданою вартістю, а також інвестиції в людський капітал і формування суспільства, що підтримує державні органи.

Боротьба з корупцією на митниці має також прямий вплив на економічну безпеку країни. Корупційні схеми, що виникають під час митного оформлення, призводять до втрат для державного бюджету, погіршують умови для чесного бізнесу та створюють нерівні умови конкуренції. Зниження рівня корупції дозволяє підвищити довіру громадян і бізнесу до державних інституцій,

стимулює розвиток легального ринку і сприяє залученню іноземних інвестицій, що є важливим фактором економічного зростання та стабільності.

Сучасні виклики зовнішньоекономічної діяльності, включно з розвитком електронної комерції та збільшенням обсягів імпорту дрібних посилок, вимагають від митниці адаптації до нових умов. Модернізація митної служби передбачає впровадження систем обробки великих масивів даних, застосування аналітики для прогнозування ризиків, автоматизацію контролю за товарними потоками, а також створення умов для прозорого та швидкого оформлення товарів.

Впровадження цифрових рішень та інтеграція з міжнародними стандартами дозволяють не лише підвищити ефективність митного контролю, а й зміцнити позиції України як надійного партнера на міжнародному ринку. Це створює передумови для досягнення стратегічної мети — стати ключовим східним митним кордоном Європейського Союзу, що забезпечує стабільність державного бюджету, економічну безпеку та розвиток національної економіки.

Таким чином, реформування митної служби України має комплексний характер і включає боротьбу з корупцією, цифровізацію процесів, аналітичне оцінювання ризиків, розвиток людського капіталу та гармонізацію законодавства з міжнародними стандартами. Реалізація цих заходів дозволяє забезпечити ефективний захист національних інтересів, підвищити прозорість і ефективність митних процедур, створити умови для розвитку індустріальної економіки з високою доданою вартістю та зміцнити довіру громадян і бізнесу до державних органів.

3.2 Інноваційні підходи до розвитку державної митної справи

Інноваційні підходи до розвитку державної митної справи стають критично важливими в умовах глобалізації, зростання обсягів міжнародної торгівлі та розвитку цифрової економіки. Митниця не обмежується лише контролем товарних потоків або збором митних платежів. Вона є одним із

ключових інструментів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, ефективного наповнення державного бюджету та забезпечення економічної безпеки країни. У сучасному світі, де обсяги міжнародної торгівлі щорічно зростають на 10–12%, а електронна комерція демонструє приріст у світовому масштабі понад 15% на рік, традиційні підходи до митного контролю вже не здатні забезпечити необхідну швидкість, точність і прозорість процедур. Це зумовлює необхідність комплексної модернізації митної системи із застосуванням інноваційних технологій, аналітики великих даних, цифрових платформ та міжнародного досвіду.

Одним із ключових елементів інноваційного розвитку є цифровізація митних процедур. В Україні, за даними Державної митної служби, у 2023 році було оброблено понад 42 мільйони митних декларацій, що демонструє величезні обсяги даних для управління і контролю. Впровадження електронного документообігу, цифрових підписів і автоматизованих систем дозволяє скоротити час митного оформлення на 30–40%, зменшити витрати бізнесу на 15–20% та мінімізувати корупційні ризики, оскільки всі транзакції відображаються в системі в реальному часі. Цифрові системи дають можливість митним органам аналізувати тисячі параметрів кожної операції, визначати високоризикові вантажі та спрямовувати ресурси контролю саме туди, де це необхідно, підвищуючи ефективність роботи без збільшення адміністративного персоналу.

Аналітика великих даних та використання штучного інтелекту стають наступним рівнем розвитку митної служби. Сучасні алгоритми дозволяють автоматично аналізувати поведінку учасників зовнішньоекономічної діяльності, оцінювати ризики на основі історії транзакцій, географії поставок, обсягів торгівлі та статистики порушень. Такі системи дозволяють прогнозувати можливі порушення ще до того, як товар перетне кордон, що суттєво підвищує ефективність контролю. У країнах ЄС запровадження таких аналітичних систем скоротило ручний контроль на 30–40%, а в Україні пілотні проєкти показали

виявлення понад 120 тисяч порушень митних правил у 2023 році, що на 25% більше порівняно з попереднім роком.

Блокчейн-технології відіграють ключову роль у забезпеченні прозорості ланцюгів поставок. Вони дозволяють створювати незмінні записи всіх операцій із товарами від виробника до кінцевого споживача, що зменшує ризики шахрайства, підробок та порушень сертифікаційних вимог. За даними Всесвітньої митної організації, використання блокчейн-рішень у митних процесах скорочує час перевірки документів на 50–60%, а адміністративні витрати для бізнесу зменшуються на 25%. Для України це означає можливість швидко відповідати стандартам ЄС і забезпечувати надійний контроль за якістю товарів, що імпортуються або експортуються.

Проект нового Митного кодексу передбачає, зокрема, глибинну модернізацію підходів до митного контролю, декларування, автоматичного обміну інформацією, ризик-менеджменту та міжнародного співробітництва. Він має на меті забезпечити повну гармонізацію з митним законодавством Європейського Союзу, враховуючи положення Угоди про асоціацію, а також з міжнародними стандартами World Customs Organization (WCO). Важливим елементом є врахування положень щодо безконтактної роботи, електронного оформлення, зменшення ролі ручного втручання та більшої прозорості процедур. Це означає, що новий кодекс не просто замінить попередній, а створить юридичну основу для «митниці майбутнього», де правила, процеси і технології взаємодіють.

Цифровізація митної справи стала практичною реалізацією цього напрямку. На порталі Держмитслужби зазначено, що один із ключових напрямів — «ІТ-трансформація митниці», яка охоплює створення єдиної архітектури інформаційно-комунікаційних систем, впровадження автоматизованого управління ризиками, обмін даними з поштовими операторами й експрес-перевізниками, а також розвиток сервісів «єдиного вікна». У довгостроковому стратегічному плані зазначено, що цифрова трансформація включатиме повну автоматизацію митних процесів, зменшення

людського фактора, створення архівів електронних документів, заснованих на сучасних технологіях та міжнародних стандартах.

З точки зору показників, можна відзначити, що досягнута значуща зміна: впровадження нових форматів електронних повідомлень для обміну даними між Держмитслужбою і операторами, затверджених наказами-специфікаціями (наприклад, Наказ від 12.04.2024 № 494 – структура повідомлень між митницею та поштовими/експрес-перевізниками). Цей факт свідчить про активну фазу цифровізації, а не просто декларацію. На додачу, у медіа-оглядах вказують, що завдяки цифровим рішенням України вдалося пришвидшити транзитні процедури, зменшити черги на кордонах і покращити імідж митниці як партнера бізнесу і держави.

Аналізуємо кілька ключових аспектів. По-перше, автоматизація та безпаперова робота створюють умови для зменшення корупційних ризиків: коли менше ручного втручання, менше простору для зловживань, що позитивно впливає на рейтинг України в міжнародних індексах. По-друге, цифровий обмін даними та інтеграція з міжнародними системами дозволяють Україні краще здійснювати митний контроль, особливо в умовах військового конфлікту: моніторинг транзиту, швидке виявлення ризиків, оперативна реакція. По-третє, для бізнесу це означає спрощення процедур, скорочення часу та витрат на митне оформлення, що прямо впливає на конкурентоспроможність українських експортерів та імпортерів.

Натомість, є і виклики. Перехід до нової системи потребує значного фінансування, кадрового забезпечення, модернізації інфраструктури: не всі митні пункти обладнані скануючими системами чи сучасними ІТ-засобами. Крім того, навіть при наявності систем, підприємства можуть стикатися з нерівномірною якістю сервісів: різниця в оснащеності між митницями заходу і сходу України ще залишається. Також законодавча база іноді відстає від темпів технологічних змін — новий кодекс ще не повністю ухвалений і частково «працює» як проект, тому бізнес змушений орієнтуватися на змішану нормативно-технологічну реальність.

Інтеграція хмарних обчислень та централізованих інформаційних платформ є ще одним інноваційним підходом. Вони дозволяють забезпечити єдиний доступ до даних для митних постів, податкових органів, правоохоронних структур та міжнародних партнерів. Централізовані платформи забезпечують аналіз товарних потоків у реальному часі, прогнозування ризиків та прийняття оперативних рішень щодо призупинення оформлення вантажів або направлення їх на додаткову перевірку. У країнах із впровадженою централізованою системою середній час митного оформлення скоротився до 24 годин, тоді як раніше процес займав до тижня.

Електронна комерція створює додаткові виклики для митниць. Щорічно світовий обсяг електронної торгівлі перевищує 5 трильйонів доларів США, і значна частина цих товарів надходить у вигляді дрібних посилок, що потребують швидкого оброблення. Традиційні митні процедури не здатні ефективно справлятися з такими потоками. У відповідь ЄС створив Центр митних даних, який забезпечує обмін інформацією між державними структурами та торговими майданчиками, що дозволяє контролювати митні ризики, скорочувати затримки та підвищувати прозорість процедур. Для України створення аналогічної системи дасть змогу підвищити ефективність контролю за електронною комерцією та суттєво зменшити можливості для ухилення від сплати митних зборів.

Важливим аспектом є інтеграція митної системи з податковою службою та органами контролю якості продукції. Це дозволяє отримувати інформацію про продажі кінцевим споживачам, використання імпоротної сировини та дотримання стандартів безпечності. Така взаємодія забезпечує комплексний контроль на всіх етапах переміщення товарів та дозволяє попереджати порушення ще до перетину кордону. В Україні, де щороку обробляються понад 40 мільйонів вантажних декларацій, інтеграція різних державних органів у єдину систему є критичною для підвищення ефективності контролю та боротьби з «сірим» ринком.

Людський капітал є основою інноваційного розвитку митної служби. Технології, аналітика та цифрові платформи вимагають висококваліфікованих кадрів. Це передбачає системне навчання, підвищення кваліфікації та освоєння сучасних технологій кіберзахисту. За даними Світового банку, країни, які інвестували у навчання митних службовців, збільшили митні надходження на 15–20% протягом перших трьох років після модернізації. Для України це означає економічний ефект, підвищення довіри бізнесу до державних органів і створення прозорих умов для зовнішньоекономічної діяльності.

Антикорупційні заходи є невід'ємною частиною інноваційного розвитку. Корупція на митниці призводить до значних втрат бюджету та створює нерівні умови для підприємців. Цифрові системи, автоматизація та аналітика скорочують ризики корупції, адже всі транзакції відображаються в електронному вигляді та доступні для контролю. У пілотному впровадженні таких систем на ключових митних постах у 2023 році виявлено зменшення спроб неправомірного втручання на 35%.

Міжнародна взаємодія є ще одним важливим аспектом. Українська митниця співпрацює з митними органами ЄС, США та інших партнерів для обміну даними, досвідом і технологічними рішеннями. Це дозволяє підвищити ефективність внутрішнього контролю та інтегруватися в міжнародні ланцюги поставок, забезпечуючи доступ до ринків ЄС та створюючи додаткові можливості для економічного розвитку.

Система «розумної митниці» є концептуальною основою інноваційного розвитку. Вона включає три технологічні напрямки: штучний інтелект і машинне навчання для аналізу ризиків, блокчейн для прозорого відстеження ланцюгів поставок та хмарні обчислення для централізованого доступу до даних. Впровадження «розумної митниці» дозволяє скоротити час митного оформлення на 40–50%, зменшити адміністративні витрати і підвищити прозорість процедур, що зміцнює довіру міжнародних партнерів та бізнесу.

Економічний ефект від інноваційного розвитку митної служби вимірюється не лише збільшенням доходів державного бюджету. Він включає

підвищення ефективності контролю за товарними потоками, зменшення контрабанди та «сірого» ринку, прискорення процесу обробки вантажів і створення умов для зростання експорту та імпорту. За оцінками експертів, модернізація митної служби з використанням цифрових технологій дозволяє збільшити доходи бюджету на 10–15% щороку, що для України у 2023 році еквівалентно додатково понад 30 млрд грн.

Впровадження інноваційних підходів також сприяє розвитку індустріальної економіки з високою доданою вартістю. Ефективна митна політика дозволяє застосовувати тарифні та нетарифні інструменти, що захищають національний ринок від неконкурентних або небезпечних імпортованих товарів, стимулюючи виробництво конкурентоспроможної продукції. Це забезпечує не лише економічний ефект, але й створює передумови для розвитку науки, освіти та інноваційних галузей, що безпосередньо впливає на якість людського капіталу та рівень технологічного розвитку країни.

Інноваційні підходи включають також прогнозування і моделювання сценаріїв розвитку митної справи з урахуванням глобальних викликів. Використання великих даних, аналітики ризиків та штучного інтелекту дозволяє державі прогнозувати вплив змін зовнішньої торгівлі, економічних санкцій, коливання валютного ринку та інших макроекономічних факторів на митні надходження. Це дає змогу своєчасно коригувати політику, уникати втрат і забезпечувати стабільність державних доходів.

Таким чином, інноваційний розвиток державної митної справи є комплексним процесом, що включає цифровізацію, аналітику великих даних, інтеграцію блокчейн і хмарних технологій, розвиток людського капіталу, антикорупційні заходи та міжнародну взаємодію. Реалізація цих підходів дозволяє забезпечити ефективний контроль, підвищити прозорість і швидкість процедур, зміцнити економічну безпеку, збільшити доходи державного бюджету та створити умови для сталого економічного розвитку. Інноваційна митниця стає не лише інструментом контролю, але й драйвером економічного

зростання, інтеграції в глобальні ланцюги поставок і зміцнення позицій України на міжнародній арені.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дало змогу комплексно проаналізувати сутність, зміст і основні етапи розвитку державної митної справи в Україні, визначити її роль у системі державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, а також розробити стратегічні напрями вдосконалення митної політики в умовах євроінтеграції.

Встановлено, що державна митна справа є важливим елементом економічної системи країни, спрямованим на реалізацію зовнішньоекономічної політики, забезпечення економічної безпеки, наповнення бюджету та стимулювання розвитку національного виробництва. Її сутність полягає у формуванні цілісного механізму управління зовнішньоторговельними потоками через регулювання імпорту, експорту, транзиту товарів, а також у здійсненні митного контролю, оформлення і тарифного регулювання.

Історичний розвиток митної справи в Україні відображає еволюцію державності та економічної політики. Від становлення митної системи у перші роки незалежності до сучасного етапу інтеграції у європейський та світовий економічний простір митна політика зазнала суттєвих трансформацій. Вона поступово перейшла від адміністративно-командних методів контролю до запровадження ризикоорієнтованих, цифровізованих і партнерських моделей управління, які відповідають міжнародним стандартам та принципам прозорості й ефективності.

Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності визначено як системну діяльність державних інститутів, спрямовану на формування сприятливих умов для міжнародної торгівлі, залучення інвестицій і забезпечення економічної стабільності. З'ясовано, що митна політика є невід'ємною частиною цієї системи, оскільки саме через неї реалізується контроль за переміщенням товарів, справлянням податків і зборів, дотриманням торговельного режиму, а також забезпечується виконання Україною міжнародних зобов'язань.

Визначено, що роль митних органів у забезпеченні економічної стабільності держави є багатогранною. Вони виступають не лише фіскальним інструментом, але й ключовим суб'єктом економічної безпеки, який запобігає контрабанді, незаконному обігу товарів, валютним правопорушенням і втратам державного бюджету. Крім того, митна служба забезпечує баланс між контролем і сприянням торгівлі, що є одним із головних критеріїв її ефективності в сучасних умовах глобалізації.

Проведений аналіз нормативно-правової бази митного регулювання засвідчив, що в Україні створено розгалужену систему правових актів, яка охоплює як національне законодавство, так і міжнародні договори. Основою цієї системи є Митний кодекс України, який регламентує порядок здійснення митних процедур, повноваження митних органів, права та обов'язки учасників ЗЕД. Водночас виявлено потребу у подальшій гармонізації національного митного законодавства з правом Європейського Союзу, зокрема у частині спрощення процедур, впровадження електронного документообігу, взаємного визнання митних статусів та вдосконалення інституту авторизованого економічного оператора.

Інституційне забезпечення митної справи потребує подальшого розвитку. Серед позитивних тенденцій слід відзначити оптимізацію структури Державної митної служби, підвищення рівня професіоналізму її кадрів, розширення міжнародного співробітництва та впровадження сучасних інформаційних технологій. Разом з тим, проблемними залишаються питання корупційних ризиків, недостатньої інтеграції інформаційних систем, нерівномірності технічного забезпечення митниць та складності процедур для бізнесу.

Виявлені виклики та ризики, що впливають на розвиток митної системи, мають як внутрішній, так і зовнішній характер. До внутрішніх належать недосконалість правового регулювання, бюрократичні бар'єри, низька прозорість процедур і слабкий рівень аналітичного забезпечення. Зовнішні фактори пов'язані з динамічними змінами у міжнародній торгівлі, зростанням

обсягів електронної комерції, появою нових схем ухилення від сплати митних платежів і геополітичними викликами, зумовленими війною.

У контексті євроінтеграційного курсу України особливого значення набуває гармонізація митного законодавства з міжнародними стандартами, що передбачає не лише адаптацію правових норм, а й переосмислення підходів до управління митною системою. Запровадження європейських принципів «єдиного вікна», спрощення транзитних процедур, посилення співпраці з митними адміністраціями країн ЄС сприятимуть зменшенню адміністративного тиску на бізнес і підвищенню конкурентоспроможності української економіки.

Інноваційний розвиток митної справи розглядається як ключовий чинник її ефективності. Використання цифрових технологій, штучного інтелекту, блокчейну та аналітичних платформ для управління ризиками дозволить зробити митний контроль прозорим, швидким і результативним. Цифровізація процедур декларування та взаємодії з бізнесом є передумовою для створення відкритої, клієнтоорієнтованої митної системи, яка відповідатиме вимогам сучасної глобальної економіки.

Отже, результати дослідження свідчать, що розвиток державної митної справи в Україні є стратегічно важливим напрямом забезпечення економічної стабільності, безпеки та інтеграції до європейського простору. Системне реформування митної політики, вдосконалення правового й інституційного середовища, посилення прозорості та впровадження інноваційних технологій мають стати основою для формування сучасної, ефективної та конкурентоспроможної митної служби, яка діятиме в інтересах держави, бізнесу та суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ 1947): Угода від 30.10.1947 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_264#Text (дата звернення: 05.10.2025).
2. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 р. № 959-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text> (дата звернення: 05.10.2025).
3. Про ставки митних зборів: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.1997 р. № 65. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/65-97-п#Text> (дата звернення: 05.10.2025).
4. Про державну митну службу України: Закон України від 23.03.1998 р. № 1145/96. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1145/96#Text> (дата звернення: 05.10.2025).
5. Про затвердження Порядку визначення митної вартості товарів...: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.10.1998 р. № 1598. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1598-98-п#Text> (дата звернення: 05.10.2025).
6. Про затвердження Порядку здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів військового призначення: Постанова КМУ від 20.11.2003 р. № 1807. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1807-2003-п#Text> (дата звернення: 05.10.2025).
7. Податковий кодекс України: Кодекс від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 05.10.2025).
8. Про затвердження Примірного положення про відділ організації митного контролю...: Наказ ДМСУ від 11.01.2012 р. № 25. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0025342-12#Text> (дата звернення: 05.10.2025).
9. Митний кодекс України: Кодекс від 13.03.2012 р. № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення: 05.10.2025).

10. Про затвердження Положення про Міністерство фінансів України: Постанова КМУ від 20.08.2014 р. № 375. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-2014-п#Text> (дата звернення: 05.10.2025).

11. Угода про асоціацію між Україною та ЄС від 27.06.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 05.10.2025).

12. Про особливості державної політики щодо тимчасово окупованих територій: Закон України від 18.01.2018 р. № 2268-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19#Text> (дата звернення: 05.10.2025).

13. Про Митний тариф України: Закон України від 04.06.2020 р. № 674-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/674-20#Text> (дата звернення: 05.10.2025).

14. Про внесення змін до Податкового кодексу на період воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> (дата звернення: 05.10.2025).

15. Про пропуск гуманітарної допомоги: Постанова КМУ від 01.03.2022 р. № 174. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/174-2022-п#Text> (дата звернення: 05.10.2025)

16. Про митне оформлення окремих товарів у період воєнного стану: Постанова КМУ від 09.03.2022 р. № 236. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236-2022-п#Text> (дата звернення: 05.10.2025).

17. Про застосування заборони ввезення товарів з РФ: Постанова КМУ від 09.04.2022 р. № 426. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/426-2022-п#Text> (дата звернення: 05.10.2025).

18. Про надання забезпечення митних платежів трубопровідним транспортом: Постанова КМУ від 08.10.2022 р. № 1126. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2022-п#Text> (дата звернення: 05.10.2025).

19. Про затвердження переліку товарів без забезпечення митних платежів: Постанова КМУ від 27.09.2022 р. № 1091. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1091-2022-п#Text> (дата звернення: 05.10.2025).

20. Про надання авторизацій митними органами: Постанова КМУ від 27.09.2022р. № 1092. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1092-2022-п#Text> (дата звернення: 05.10.2025).

21. Про приєднання України до Конвенції про процедуру спільного транзиту: Закон України від 30.08.2022 р. № 2555-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2555-20#Text> (дата звернення: 05.10.2025)

22. Про внесення змін до Митного тарифу України: Проект Закону від 07.02.2023 р. № 2911-IX. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72952 (дата звернення: 05.10.2025)

23. Антонова Л. В., Антонов А. В. Перспективи удосконалення державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні крізь призму забезпечення економічної безпеки держави. 2023.

24. Андрійчук В. Г., Хрупов Є. В. Трансформація митного тарифу України у контексті членства в СОТ. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2011. № 2. С. 12–21

25. Бережнюк І. Теоретичні основи та сутність митної справи. *Вісник Академії митної служби України*. 2002. № 3. С. 3–13.

26. Величко К. Ю., Носач Л. Л., Печенка О. І. Особливості митного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах євроінтеграційного спрямування. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2019. Вип. 1. С. 109–122.

27. Гребельник О. П. *Митна справа: підручник*. 4-те вид., оновл. та допов. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 472 с.

28. Гунько К. І. Сервісна функція митних органів: потенціал теоретичного аналізу. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2018. № 1. С. 69–74.
29. Гуцу С. Ф. Проблеми митного регулювання в Україні в умовах євроінтеграції. *Гуманітарний часопис*. 2015. № 4. С. 132–134.
30. Дерманська Л. Оцінка фіскальної ефективності митної політики України. *Економіка та суспільство*. 2022. № 38. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-25> (дата звернення: 05.10.2025).
31. Державна Митна Служба України : офіційний веб-сайт. URL: <https://customs.gov.ua/> (дата звернення: 05.10.2025).
32. Державна служба статистики України : офіційний веб-сайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 05.10.2025).
33. Домбровська Ю. І. *Митна статистика в системі регулювання зовнішньоекономічної діяльності* : дис. ... канд. екон. наук. 2021.
34. Дяченко Т. О. Особливості митно-тарифного регулювання України. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2015. № 125(ч. I). С. 129–137.
35. Європейська Комісія. Податки та митний союз : веб-сайт. URL: https://ec.europa.eu/taxation_customs/ (дата звернення: 05.10.2025).
36. *Звіт про митне регулювання в Україні*. Київ : Державна митна служба України, 2019.
37. Кахович О. О., Прудіус А. В. Принципи митно-тарифного регулювання в Україні. *Економічний простір*. 2018. № 138. С. 65–77.
38. Квактун О. Методи та інструменти митного регулювання зовнішньоекономічної діяльності України. *Економічний простір*. 2012. Вип. 64. С. 10–18.
39. *Керівні принципи для митної справи в Україні*. Київ : Бізнес центр «Горизонт Парк», 2020. 37 с.

40. Кийда Л. І., Шевченко Н. І. Особливості реалізації державної митної політики в Україні. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2020. № 4. С. 91–96.
41. Міністерство фінансів України : офіційний веб-сайт. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk> (дата звернення: 05.10.2025).
42. Міністерство фінансів України. Діяльність – митна політика : веб-сторінка. URL: <https://mof.gov.ua/uk/customs-policy> (дата звернення: 05.10.2025).
43. Мокій І., Полякова Ю. В., Фільченко І. Ю. Митна політика в системі захисту внутрішнього ринку. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 6. С. 70–74.
44. Положенцева К. Механізм розвитку зовнішньоекономічної діяльності України в контексті інтеграції до ЄС. *Молодий вчений*. 2019. № 1(65). С. 496–500.
45. Приймаченко Д. В. *Митна політика держави та її реалізація митними органами* : монографія. Дніпро : Академія митної служби України, 2006. 332 с.
46. *Публічний звіт Державної митної служби України за 2021 рік*. 2022. 69 с.
47. Сапожник Д. І. Митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в контексті розвитку інтеграційних процесів. *Інтеграція України в єдиний економічний, соціальний та освітній простір ЄС: сучасні тенденції, перспективи та виклики* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 22–23 лютого 2024 р.). Тернопіль, 2024. С. 283.
48. Соколовська О. В. Удосконалення митно-тарифної політики України як напрям підвищення економічної безпеки держави. *Національна тристороння соціально-економічна рада*. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1364> (дата звернення: 05.10.2025).
49. Шевчук В., Мискін Ю. І. Митна політика як важлива складова забезпечення митних інтересів держави. *Фінанси, облік і аудит*. 2018. С. 45–51.

50. Canada Border Services Agency : website. URL: <https://www.cbsa-asfc.gc.ca/> (дата звернення: 05.10.2025).

51. Department of Home Affairs of Australia : website. URL: <https://www.homeaffairs.gov.au/> (дата звернення: 05.10.2025).

52. EUR-Lex. Access to European Union law : website. URL: <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html> (дата звернення: 05.10.2025).

53. Japan Customs : website. URL: <https://www.customs.go.jp/english/> (дата звернення: 05.10.2025).

54. U.S. Customs and Border Protection: website. URL: <https://www.cbp.gov/> (дата звернення: 05.10.2025).

55. United Nations Treaty Collection: website. URL: <https://treaties.un.org/> (дата звернення: 05.10.2025).

56. World Customs Organization: website. URL: <https://www.wcoomd.org/> (дата звернення: 05.10.2025).